

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาเรื่อง ความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการมูลฝอยภายใต้แนวคิดประชาสังคม กรณีศึกษา ชุมชนกำแพงเมือง เทศบาลนครลำปาง จังหวัดลำปาง ได้ใช้แนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เป็นพื้นฐานและแนวทางการศึกษาดังต่อไปนี้

- 2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการมูลฝอยของชุมชน
- 2.2 แนวคิดเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชน
- 2.3 แนวคิดเกี่ยวกับประชาสังคม
- 2.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- 2.5 กรอบแนวคิดในการศึกษา

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการมูลฝอยของชุมชน

กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม (2541:2) ให้ความหมายของ "ขยะ" หรือ ในปัจจุบันเรียกว่า "มูลฝอย" ว่าหมายถึง ของเหลือทิ้งจากการใช้สอยของมนุษย์ เป็นของเหลือทิ้งจากขบวนการผลิตและการใช้สอยของมนุษย์ซึ่งเป็นปัญหาของโลกสมัยใหม่ สาเหตุอีกอย่างหนึ่งก็คือ การเติบโตของเมืองที่มีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว ซึ่งอาจจะมีมูลฝอยที่มีลักษณะแตกต่างกันไปตามแหล่งกำเนิด เช่นมูลฝอยจากบ้านเรือน ส่วนใหญ่จะเป็นเศษอาหารที่เหลือจากการเตรียม การปรุงและบริโภค รวมทั้งเศษกระดาษ พลาสติก ตลอดจนของที่ไม่ใช้แล้ว มูลฝอยจากโรงงานอุตสาหกรรม ก็มีลักษณะต่างๆแปรเปลี่ยนไปตามประเภทของอุตสาหกรรมนั้นๆ มูลฝอยที่ถูกทิ้งไว้ตามถนน แม่น้ำลำคลอง ที่สาธารณะต่างๆ ส่วนใหญ่จะเป็นใบไม้ เศษกระดาษ ขยะพลาสติก เศษดิน เป็นต้น ซึ่งมูลฝอยที่เกิดขึ้นเหล่านี้ หากปล่อยปละละเลยไม่ดำเนินการเก็บรวบรวมนำไปกำจัดอย่างถูกต้องเหมาะสม นอกจากจะทำให้ชุมชนขาดความสะอาดเรียบร้อยเป็นที่น่ารังเกียจแล้ว ยังทำให้เกิดมลพิษต่อสภาพแวดล้อมมากมาย เช่นการปนเปื้อนของแหล่งน้ำและการปนเปื้อนของอากาศ เป็นแหล่งเพาะพันธุ์และแพร่กระจายของเชื้อโรค ตลอดจนก่อให้เกิดความรำคาญต่างๆ จากกลิ่นและฝุ่นละอองเป็นต้นเหตุของอหิวาต์ได้อีกด้วย

จากสภาพที่เป็นมาทั้งในอดีตจนถึงปัจจุบัน มูลฝอยจึงยังคงเป็นหัวการสำคัญที่ทำให้เกิดความสกปรกและความไม่เป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง ด้วยเหตุนี้การจัดการมูลฝอยในขณะนี้จึงต้องจัดระบบต่างๆอย่างดียิ่ง ทั้งยังต้องรู้ถึงส่วนประกอบของมูลฝอย รวมทั้งเทคโนโลยีต่างๆ ในการเก็บรวบรวมและกำจัดมูลฝอย ตลอดจนงบประมาณและบุคลากรที่เพียงพอ แต่ทั้งนี้สิ่งที่สำคัญที่สุดก็คือ ต้องทำให้ชุมชนตระหนักว่าปัญหานี้เป็นเรื่องสำคัญและต้องได้รับความร่วมมือจากชุมชน แม้ว่าหน้าที่รับผิดชอบ ในการจัดระบบการเก็บรวบรวม และกำจัดมูลฝอยจะเป็นของหน่วยงานท้องถิ่น แต่ความสำเร็จทั้งมวลย่อมขึ้นอยู่กับความร่วมมือ และพฤติกรรมของประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนเป็นสำคัญ

เพื่อให้เข้าใจถึงการจัดการมูลฝอยในชุมชน เพื่อนำมาใช้เป็นในการศึกษารั้งนี้ ในประเด็นความหมายของมูลฝอย แนวทางการลดปริมาณมูลฝอย ทางเลือกในการจัดการมูลฝอยในชุมชน กระบวนการจัดการมูลฝอยในชุมชน และการคัดแยกมูลฝอยเพื่อนำกลับมาใช้ประโยชน์ ตามลำดับดังต่อไปนี้

2.1.1 ความหมายของมูลฝอย

ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ได้ให้ความหมาย "มูลฝอย" หมายถึง เศษสิ่งของที่ทิ้งแล้ว หยากเชื้อ และได้ให้ความหมายของ "ขยะ" หมายถึง หยากเชื้อ มูลฝอย จะเห็นว่าตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของคำสองคำนี้เหมือนกัน และสามารถ interchangeable ได้

พระราชบัญญัติรักษาความสะอาด และความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง พ.ศ. 2535 และพระราชบัญญัติสาธารณสุข พ.ศ. 2535 (อ้างในโครงการจัดทำแนวทางการจัดการสิ่งแวมคล้อมเมือง, 2538:17-18) เรื่องการกำจัดมูลฝอยและสิ่งปฏิกูลได้ให้ความหมายของคำว่า "มูลฝอย" หมายถึง เศษกระดาษ เศษผ้า เศษอาหาร เศษดินค้ำ ฉุงพลาสติก ภาชนะที่ใส่อาหาร ภาชนะมูลสัตว์และซากสัตว์ รวมตลอดถึง วัตถุอื่นๆซึ่งเก็บกวาดจากถนน ตลาด ที่เลี้ยงสัตว์หรือที่อื่น

จํารูญ ขาสมุทร (2535: 5) ได้ให้ความหมายของ "มูลฝอย" หมายถึง สิ่งปฏิกูลที่เป็นของแข็ง (Solid wastes) ทั้งที่เน่าเปื่อยได้และไม่เน่าเปื่อย ได้แก่ ขยะเปียก ขยะแห้ง ขี้เถ้า ซากสัตว์ เศษสิ่งของที่ทิ้งจากอาคารบ้านเรือน ตลาด โรงงานอุตสาหกรรม ฟาร์มปศุสัตว์ กากถ่านหินคภาพังดี

เศษกระดาษ เศษดินค้ำ ดุงพลาสติก ภาชนะที่ใส่อาหาร เศษวัสดุเหลือใช้พวกเศษแก้ว ไม้ โลหะ ขาง พลาสติก ตลอดจนซากรถยนต์ ฯลฯ ซึ่งจำเป็นต้องเก็บรวบรวมและนำไปกำจัด

กองมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อม สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ (2524:136-137) ให้ความหมายของคำต่างๆที่เกี่ยวข้องกับ "มูลฝอย" โดยใช้คำว่า "ขยะมูลฝอย" ดังนี้

1) ขยะมูลฝอย หมายถึง บรรดาสิ่งต่างๆซึ่งในขณะนั้นคนไม่ต้องการและทิ้งไป ทั้งนี้รวมตลอดถึงเศษผ้า เศษอาหาร มูลสัตว์ ฝั้ว ฝุ่นละออง และเศษวัสดุสิ่งของที่เก็บกวาดจากเทศบาล อาคาร ถนน ตลาด ที่เลี้ยงสัตว์ โรงงานอุตสาหกรรม และที่อื่นๆ

2) ขยะแห้งหมายถึง มูลฝอยที่มีลักษณะไม่เกิดการบูดเน่าได้ง่ายๆ ทั้งที่คิดไฟได้ และไม่คิดไฟ เช่น กระดาษ เศษผ้า เศษแก้ว กระจัง ขวด ไม้ โลหะต่างๆ กิ่งไม้ รวมทั้งผงและฝุ่นละอองต่างๆ เป็นต้น

3) ขยะมูลฝอยที่ย่อยสลายไม่ได้ หมายถึง สารอินทรีย์ โดยใช้ปฏิกิริยาเคมี เช่น เศษโลหะ เศษกระดาษ ดุงพลาสติก ฯลฯ

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้เลือกใช้ความหมายของคำว่า "มูลฝอย" ตามพระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ. 2535 เรื่องการกำจัดมูลฝอยและสิ่งปฏิกูลว่า "มูลฝอย" หมายถึง เศษกระดาษ เศษผ้า เศษอาหาร เศษดินค้ำ ดุงพลาสติก ภาชนะที่ใส่อาหาร ฝั้ว มูลสัตว์และซากสัตว์ รวมตลอดถึง วัสดุอื่นๆ ซึ่งเก็บกวาดจากถนน ตลาด ที่เลี้ยงสัตว์ หรือที่อื่น

2.1.2 ประเภทของมูลฝอย

สถาบันดำรงราชานุภาพ (2540:22) ได้จำแนกประเภทของมูลฝอยออกเป็น 3 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

1) มูลฝอยเปียก ได้แก่ เศษอาหาร เศษพืชผัก เศษผลไม้ อินทรีย์วัตถุที่ย่อยสลายได้ง่าย มีความชื้นสูงและสั่นเหม็นได้เร็ว ต้องเร่งเก็บขนและกำจัด

2) มูลฝอยแห้ง ได้แก่ เศษกระดาษ เศษผ้า แก้ว โลหะ ไม้ ขาง และพลาสติก ฯลฯ มูลฝอยนี้มีทั้งที่กำจัดได้โดยการเผา และที่เผาไม่ได้ ส่วนหนึ่งเป็นมูลฝอยที่สามารถคัดแยกวัสดุที่ยังมีประโยชน์กลับมาใช้ใหม่ได้อีก โดยการคัดแยกก่อนที่จะทิ้ง เป็นการลดปริมาณมูลฝอยที่จะต้องทำลายและจะมีคุณประโยชน์นานับประการ

3) มูลฝอยอันตรายหรือของเสียอันตราย ได้แก่ สิ่งปฏิกูล และ ของเสีย อื่นๆที่มีลักษณะเป็นพิษ มีฤทธิ์ในการกัดกร่อนและระเบิด ได้ง่าย ซึ่งจะต้องใช้กรรมวิธีพิเศษกว่าปกติ ในการจัดการเนื่องจากเป็นวัสดุที่มีอันตรายโดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อชีวิตมนุษย์ เช่นสารฆ่าแมลง ถ่าน ไฟฉาย แบตเตอรี่รถยนต์ ฯลฯ มูลฝอยหรือของเสียอันตรายเหล่านี้บางชนิดต้องระมัดระวังเป็นพิเศษ เพราะมีลักษณะเป็น "มูลฝอยติดเชื้อ" ที่มีอันตรายสูง

ส่วนจําริญู ยาสมุทร (2535:5) แบ่งประเภทของมูลฝอยออกได้เป็น 6 ประเภทคือ

1) ขยะเปียก ได้แก่ สิ่งปฏิกูลที่ได้จากการเตรียมอาหารซึ่งอาจเป็นเศษเนื้อ และผลไม้ต่างๆ และรวมถึงเศษอาหารด้วย ขยะประเภทนี้ส่วนใหญ่เป็นพวกสารอินทรีย์ มีน้ำหรือมีความชื้นสูง จึงทำให้เกิดการเน่าเปื่อยได้รวดเร็ว มีกลิ่นเหม็น จำเป็นจะต้องระมัดระวังในเรื่องการเก็บ การขนส่ง เพราะขยะประเภทนี้ เป็นแหล่งเพาะพันธุ์ที่ดีของแมลงต่างๆ

2) ขยะแห้ง ได้แก่ มูลฝอยที่ไม่เน่าเปื่อยได้ง่าย อาจเผาไหม้ได้ และเผาไหม้ไม่ได้ เช่น เศษกระป๋อง กระดาษ ถังไม้ แกลบ เศษแก้ว เหล็ก ตะปู หนุ้า วัสดุพวกยางหนัง และใบไม้กิ่งแห้ง ดุงพลาสติก พวกที่เผาไหม้ได้ ถึงแม้จะเป็นอินทรีย์วัตถุก็ตาม แต่ก็เน่าเปื่อยสลายตัวได้ช้า ต้องทิ้งไว้เป็นเวลานาน จึงจะถูกย่อยสลายหมด ขยะพวกนี้ใช้เป็นเชื้อเพลิงได้

3) ถ้่าถ่าน ได้แก่ ขยะที่ได้จากการเผาไหม้ เช่น จากการเผาไหม้ของถ่าน ไม้ ถ่านหิน และวัตถุอื่นๆ ที่เผาไหม้ได้ ตามปกติขี้ถ้่า เศษวัสดุก่อสร้างพวกอิฐ หิน กรวด ทราย หรือวัตถุที่เหลือจากการเผาไหม้เหมาะสำหรับใช้ถมที่ลุ่ม

4) ซากสัตว์ ได้แก่ ซากสัตว์ที่ตายเนื่องจากอุบัติเหตุ หรือตายเนื่องจากถูกฆ่าแล้วโยนทิ้งไว้ เช่น ซากหมู สุนัข แมว ฯลฯ ที่ตายถูกปล่อยทิ้งบนถนน เป็นดิน ขยะประเภทนี้ รวมถึงเศษ หรือส่วนใดของสัตว์ที่ทิ้งมาจากโรงงานฆ่าสัตว์ ตลาดสด และอาคารบ้านเรือน

5) มูลสัตว์ ได้แก่ มูลสัตว์เลี้ยงชนิดต่างๆ เช่น โค กระบือ สุนัข ม้า แพะ แกะ สุกร เป็ด ไก่ ฯลฯ ถ้่าหากเลี้ยงสัตว์เหล่านี้ เพื่อการอุตสาหกรรมแล้ว ปริมาณมูลสัตว์จะมีมาก เป็นปัญหาที่จะต้องนำไปกำจัด เพราะมูลสัตว์เป็นแหล่งเพาะพันธุ์อย่างดีของแมลงวัน

6) เศ็ดเศ็ดล็ด ซึ่งหมายถึงขยะจากแหล่งอื่นๆ ที่ไม่อาจจัดรวมอยู่ในจำพวกที่กล่าวมาแล้ว เช่น เศษสิ่งของที่รื้อถอนอาคารบ้านเรือน ขยะจากโรงงานอุตสาหกรรมชนิดต่างๆ ตะกอนจากน้ำโสโครก ซากรถยนต์ พิล์มถ้่ารูป น้ำมันเครื่อง สิ่งเก็บกวาดจากถนน ขยะที่ทิ้งจากโรงพยาบาลรวมทั้งเศษของสารกัมมันตภาพรังสี ที่ใช้ในค้่านต่างๆ ด้วย

2.1.3 แหล่งกำเนิดมูลฝอย

Salvato, J.A. (อ้างในจรัญ ชาติสมุทร, 2535:6-10) ระบุว่า มูลฝอยมีที่มาจากแหล่งสำคัญๆ ดังนี้

1) อาคารที่อยู่อาศัย ได้แก่ อาคารบ้านเรือน แฟลต ทาวน์เฮ้าส์ และ คอนโดมิเนียม ขยะจากแหล่งนี้เป็นพวกขยะรวม ทั้งอินทรีย์วัตถุ และอนินทรีย์วัตถุ เช่น เศษโลหะ กระป๋อง ขวดแก้ว งานขาม จัดเป็นพวกขยะแห้ง จากการศึกษาของรัฐนิวยอร์ก พบว่าขยะจากแหล่งที่อยู่อาศัย มีค่าเฉลี่ย 954-1,182 กรัมต่อคนต่อวัน และจากการศึกษาของจรัญ ชาติสมุทรและคณะ (อ้างในจรัญ ชาติสมุทร, 2535:6) พบว่าขยะจากแหล่งที่อยู่อาศัยคิดเป็นอัตราร้อยละ 83 ของขยะที่ทิ้งมาจากแหล่งต่างๆ จำพวกเศษสิ่งของที่ชำรุด เช่น ที่นอน หมอน แก้ว ไม้ขีด ไม้ขีดไฟ แม้แต่ซากรถยนต์ ต้องนำไปทิ้ง

2) ย่านการค้า ได้แก่ ร้านค้า ศูนย์การค้าต่างๆ แหล่งการค้าของประเทศไทยและประเทศที่กำลังพัฒนาส่วนใหญ่จะประกอบการค้า โดยอาศัยร้านค้าชั้นล่าง ส่วนชั้นบนใช้เป็นที่อยู่อาศัย จะแตกต่างจากย่านการค้าของประเทศอเมริกาและยุโรป ที่อาคารใช้ประกอบการค้าเท่านั้น เมื่อหมดเวลาทำงาน ผู้ประกอบการจะกลับไปพักที่บ้านของตน ปริมาณขยะแหล่งนี้ คิดได้เป็นน้ำหนักเฉลี่ย 182-1,090 กรัมต่อคนต่อวัน คุณลักษณะของขยะจึงคล้ายคลึงกับขยะที่ทิ้งมาจากย่านที่พักอาศัย

3) ตลาดสด ขยะจากแหล่งตลาดสด มีปริมาณมาก เนื่องจากสังคมไทยนิยมซื้ออาหาร เนื้อสัตว์ ผัก ผลไม้จากตลาดสด ลักษณะของขยะจึงเป็นขยะรวม ประกอบด้วยอินทรีย์วัตถุเป็นส่วนใหญ่ คือ เศษผัก ผลไม้ ใบคองคิบ เศษอาหาร เศษเนื้อสัตว์ ส่วนอนินทรีย์วัตถุ คือ พลาสติก ซึ่งก็มีปริมาณมากเช่นกัน

4) โรงงานอุตสาหกรรม ขยะที่ทิ้งมาจากโรงงานอุตสาหกรรม จะมีปริมาณและคุณลักษณะแตกต่างกันไปตามขนาดและประเภทของโรงงาน เช่น โรงงานอาหารกระป๋อง จะมีเศษขยะพวกเนื้อสัตว์ เศษผัก เศษผลไม้ โรงงานฆ่าสัตว์จะมีขยะพวกมูลสัตว์ ขนเศษชิ้นส่วนสัตว์ เป็นต้น โรงงานตัดเสื้อผ้าสำเร็จรูปจะมีขยะพวกเศษผ้า เศษด้าย เศษกระดาษ เป็นส่วนใหญ่ ปริมาณขยะจากแหล่งนี้ มีเฉลี่ยระหว่าง 90-636 กรัมต่อคนต่อวัน

5) การรื้อถอนอาคารและการก่อสร้าง ปัจจุบันสังคมไทย นิยมสร้างอาคารคอนกรีต เมื่ออาคารเก่าชำรุด หรือจำเป็นต้องทุบทิ้งเพื่อก่อสร้างอาคารใหม่ จะเหลือเป็นเศษวัสดุพวกอิฐ หิน กรวด ทราย เศษเหล็ก กระเบื้อง เศษเหล็กที่ติดมากับคอนกรีต เศษไม้ ฯลฯ ขยะพวกนี้

นำไปใช้ประโยชน์กลุ่มต่ำได้ ปริมาณขยะพวกเศษวัสดุ การรีไซเคิล และก่อสร้างอาคารมีค่าเฉลี่ย 45-590 กรัมต่อคนต่อวัน

6) แหล่งเกษตรกรรม ขยะส่วนใหญ่จะประกอบด้วย เศษหญ้า ฟาง เศษพืช ผัก มูลสัตว์ กระจังยางพาราแมลง

7) แหล่งขยะจากถนน เศษสิ่งของทุกชนิด ที่เก็บกวาดจากถนน ถือเป็นขยะ ได้แก่ เศษดิน หิน กรวด กระจัง ก้นบุหรี่ ใบไม้ กากตุ๋นรถโดยสาร ขวดแก้ว และเศษผลไม้ ที่ผู้โดยสารโยนทิ้งออกมาจากยานพาหนะ มีค่าเฉลี่ย 45-363 กรัมต่อคนต่อวัน

8) สถาบันต่างๆ ได้แก่ สถานที่ราชการ โรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัย โรงพยาบาล สถานสงเคราะห์คนชรา ฯลฯ ลักษณะขยะส่วนใหญ่ประกอบด้วย ขยะแห้ง ได้แก่ กระจัง ถุงพลาสติก เป็นต้น ปริมาณขยะที่ทิ้งมีค่าเฉลี่ย 45-90 กรัมต่อคนต่อวัน

9) แหล่งอื่นๆ เช่น โรงแรม กวดคาร ร้านอาหาร เรือนจำ สนามบิน สถานีรถไฟ สถานีขนส่งทางบก ท่าเรือ โรงภาพยนตร์ สถานที่ประกอบการอื่นๆ แต่ละวันจะมี ขยะมูลฝอยเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก นอกจากนั้น ขยะอาจเกิดจากตะกอนน้ำโสโครก จากโรงงานบำบัดน้ำโสโครก หรือตะกอนที่ได้มาจากท่อระบายน้ำโสโครก เป็นต้น คิดเป็นค่าเฉลี่ย ระหว่าง 136-409 กรัมต่อคนต่อวัน นอกจากนี้ยังมีขยะจำพวกสิ่งของชำรุด

2.1.4 กระบวนการจัดการมูลฝอยในชุมชน

การจัดการมูลฝอยในชุมชน ซึ่งสถาบันดำรงราชานุภาพ (2540:22-23) ได้กำหนดกระบวนการจัดการไว้เป็นขั้นตอนตามลำดับ นับตั้งแต่การกำหนดประเภทมูลฝอย การคัดแยกทิ้ง การเก็บรวบรวม การขนส่งและการกำจัดหรือทำลาย ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1) การกำหนดประเภทมูลฝอย เป็นการกำหนดประเภทมูลฝอยแต่ละชนิด ก่อนที่จะนำไปจัดการ โดยแยกเป็น มูลฝอยแห้ง มูลฝอยเปียก และมูลฝอยอันตรายหรือของเสียอันตราย

2) การคัดแยกทิ้ง เป็นการคัดแยกประเภทของมูลฝอยออกเป็น 3 ประเภท ข้างต้นก่อนที่จะไปทิ้งลงภาชนะ ในแต่ละครั้ง เพื่อความสะดวกในการเก็บรวบรวมและการกำจัดมูลฝอย

3) การเก็บรวบรวม เป็นการเก็บรวบรวมมูลฝอยจากทุกครัวเรือนและจากแหล่งต่างๆ ในชุมชนเช่นตลาดของชุมชน ฯลฯ เพื่อนำไปรวมกันไว้ ณ สถานที่เก็บรวบรวมของชุมชนหรือถังรวมของชุมชน ซึ่งการเก็บขนมูลฝอยในประเทศไทยมีอยู่ 2 วิธีคือ

ก.วิธีเก็บโดยตรง คือ การส่งรถและเจ้าหน้าที่ออกไปเก็บมูลฝอย ยังกี้อู่อาศัยและสถานที่ต่างๆที่รถยนต์เก็บขนมูลฝอย สามารถเข้าถึงหรือให้เจ้าของมูลฝอยนำมูลฝอยจากที่อยู่อาศัยของตนมาใส่ยังรถยนต์เก็บขนฯที่แล่นไปรับเอง แล้วรถยนต์เก็บขนมูลฝอยก็จะนำมูลฝอยเหล่านั้นไปทำลายต่อไป

ข.วิธีการเก็บโดยทางอ้อม หน่วยงานที่รับผิดชอบในพื้นที่จะนำถังรองรับมูลฝอยไปตั้งไว้ตามถนนสายต่างๆและบริเวณที่มูลฝอยจำนวนมากเช่น ตลาดสด ศูนย์การค้า และย่านชุมชนต่างๆเป็นต้น เพื่อให้ประชาชนที่ผ่านไปมานำมูลฝอยมาใส่ในถังรองรับ และเมื่อมีขยะเต็ม ก็จะมาเก็บไปทำลาย

4) การขนส่ง เป็นการนำขยะทั่วไปที่เก็บรวบรวมไว้ ณ ถังรวมของชุมชน ไปยานพาหนะ ที่ทางการจัดไว้ให้ แล้วนำไปทิ้งยังสถานที่กำจัดต่อไป

5) การบำบัดและการกำจัด เป็นวิธีการกำจัดมูลฝอยขั้นสุดท้าย เพื่อป้องกันการแพร่กระจายของเชื้อโรคสู่สิ่งแวดล้อมปัจจุบันมีการกำจัดทั้งหมด 7 วิธีด้วยกันคือ การย่อยสลายตามกระบวนการตามธรรมชาติหรือการหมักปุ๋ย การสร้างโรงงานเผามูลฝอย การนำไปเป็นอาหารสัตว์ การนำกลับมาใช้ใหม่ การนำมูลฝอยทิ้งไว้ตามธรรมชาติ การฝังกลบอย่างถูกหลักสุขาภิบาล และ การนำไปทิ้งทะเล

2.1.5 ทางเลือกในการจัดการมูลฝอยในชุมชน

ในการจัดการมูลฝอยในชุมชน หรือเขตเมือง มีอยู่หลายแนวทางด้วยกัน ซึ่งประธาน ดังสิกุลบุตร (2542:17-21) ได้เสนอ ทางออกในการ "การจัดการขยะในเขตเมือง" ในประเด็นที่น่าสนใจ ไว้ดังนี้

1) ทำให้หน่วยกำจัดขยะเป็นหน่วยเล็ก เมื่อหน่วยกำจัดขยะใหญ่มากก็ย่อมมีภาระในการจัดการมาก มีปัญหากลิ่นและความเป็นพิษของขยะมากตามจำนวน พื้นที่บริเวณนั้นและข้างเคียงต้องได้รับผลกระทบมาก แต่หากเราทำให้ปริมาณกองขยะแต่ละพื้นที่เล็กลง ขยะกำจัดได้แล้วเสร็จภายในวันเดียว ปัญหาก็น่าจะหมดไป ผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้นก็น้อย วิธีการอย่างนี้ต้องให้ชาวบ้านในแต่ละชุมชนจัดการขยะกันเอง เทศบาลหรือสุขาภิบาลต้องลงทุนให้มีการจัดการขยะ ชุมชนนั้นๆอาจตั้งเตาเผาไร้มลพิษในชุมชนให้เขาจัดการกันเอง โดยเทศบาลหรือสุขาภิบาลจัดการให้คำแนะนำและตรวจสอบในด้านมาตรฐานและการปรับปรุงให้ได้มาตรฐาน และค่าใช้จ่ายใดๆก็ให้ชุมชนจัดการเอง ในกรณีนี้เทศบาลจะต้องลด หรือ ไม่เก็บภาษีการจัดเก็บขยะ และ ตั้งปฏิญญาเพื่อให้ชาวบ้านมีเงินจัดการขยะ หลักการสำคัญประการหนึ่งของเรื่องนี้ก็คือ "การจัดการขยะที่มี

ประสิทธิภาพมากที่สุดจะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อผู้สร้างขยะเป็นผู้จัดการขยะด้วยตนเอง" หลักการนี้ต้องการชี้ให้เห็นว่า การจัดการขยะด้วยความรับผิดชอบของประชาชนเป็นสิ่งจำเป็น และ สำคัญ หากเขารับรู้หน้าที่และภาระที่เขาต้องเกี่ยวข้องในฐานะผู้สร้างขยะ มิใช่การทิ้งขยะ ตามที่เข้าใจอยู่ในปัจจุบัน ผู้สร้างขยะควรจะทราบภาระหน้าที่การกำจัดของเสียที่ตนเองสร้างขึ้นให้คืนสู่สิ่งแวดล้อมอย่างเหมาะสมซึ่งในคราวเดียวกันเขาก็จะระลึกถึงการใช้ทรัพยากรที่ง่ายต่อการจัดการและกำจัด แต่เท่าที่เป็นอยู่ในขณะนี้ เราถูกระบบจัดการให้มีผู้ทำหน้าที่กำจัดขยะแต่เพียงอย่างเดียว เราจึงไม่สนใจที่มาที่ไปของขยะ เราจึงเรียกการกำจัดขยะว่าเป็นการ "ทิ้งขยะ" เป็นความคิดความเข้าใจที่ผิดพลาดมานาน

ด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้นจึงทำให้เราเห็นว่า การจัดการขยะในหน่วยที่เล็กลงจะเป็นประโยชน์ต่อชุมชน และทำให้ชุมชนมีสำนึกในหน้าที่ของตนเองและเป็นการลดภาระของรัฐ เป็นการกระจายความรับผิดชอบร่วมกันในสังคม ในขณะที่เดียวกันก็เป็นการจำกัดขนาดของเมืองไม่ให้เพิ่มขึ้นอย่างไร้เหตุผล ถึงแม้จะโคกโคเค็ดด้วยการใช้สติ และปัญญาใคร่ครองแก้ปัญหาคด้วยความเหมาะสม กรณีของเทศบาลนครลำปาง จึงควรเริ่มต้นในลักษณะนี้เพื่อเป็นตัวอย่างการเติบโตของเมืองในลักษณะใหม่สำหรับอนาคต

2) การสนับสนุนการจัดตั้งชุมชนจัดการขยะ ในขณะนี้ชุมชนชนเมืองจำนวนมากที่ไม่สามารถทำการเกษตร หรืออาจมีพื้นที่เสื่อมโทรมอันเนื่องมาจากการใช้พื้นที่เพื่อกิจกรรมต่างๆ และล้มเลิกโครงการไป ทำให้มีพื้นที่ว่างเปล่าพอที่จะลงทุนสำหรับชุมชนได้ ชุมชนที่มีพื้นที่ไม่เหมาะสมที่จะทำกิจกรรมอื่นๆ ได้แล้ว น่าจะเป็นชุมชนที่เลือกการจัดการขยะเพื่อสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนเอง โดยทำหน้าที่รับขยะจากชุมชนอื่นมาจัดการ การจัดการในความหมายนี้ไม่ใช่แค่เรื่องการฝังกลบและเผาเท่านั้น แต่หมายถึง การจัดการหมดทั้งกระบวนการ นับตั้งแต่การทำสัญญา การกำหนดเงื่อนไขการรับและการจัดการขยะในแต่ละประเภท การกำหนดราคาค่าจัดการ การจัดตั้งโครงการขยายส่วนจากขยะอาทิ โรงงานรีไซเคิลขยะ โรงงานแยกขยะ การหาผู้รับซื้อขยะ เป็นต้น ยังมีรายละเอียดอีกเป็นอันมากในการจัดการขยะ ในความหมายนี้ก็คือชุมชนเป็นผู้จัดการขยะเองในลักษณะเป็นเอกชนมิใช่แบบราชการหรือรัฐวิสาหกิจ ซึ่งอาจดำเนินการได้ในลักษณะสหกรณ์ของชุมชน รายได้ที่ชุมชนได้รับควรจัดเป็นกองทุนสำหรับดูแลสุขภาพ ความเป็นอยู่ การศึกษาของลูกหลาน จัดตั้งกองทุนเพื่อประกอบอาชีพอื่นนอกชุมชนของสมาชิกในชุมชน วิธีการอย่างนี้จะเกิดชุมชนที่สมัครใจ พร้อมทั้งจะจัดการขยะโดยรู้จักจำกัดของตนเอง มิใช่การบังคับกะเกณฑ์จะวางกองขยะตรงไหนก็ได้ตามแบบทางราชการเช่นที่ปรากฏผ่านมา ความสมัครใจนี้ต้องรวมถึงความสมัครใจของชุมชนข้างเคียงด้วยในลักษณะที่ชุมชนข้างเคียงต้องไม่ได้รับผลกระทบจากขยะที่ชุมชน

ของตนเองดำเนินการ ซึ่งเรื่องนี้รายละเอียดต้องเจรจากันหรือเป็นความร่วมมือกันที่จะได้รับประโยชน์จากการจัดการขยะร่วมกันทั้งนี้เพราะมลพิษจากขยะเป็นมลพิษที่จำกัดพื้นที่ไม่ได้ มันกระจายไปได้ทั่ว ผู้อยู่ข้างเคียงโครงการนี้จึงต้องรับรู้และเห็นชอบด้วยจึงจะเหมาะสม

2.1.6 แนวทางการลดปัญหาที่เกิดขึ้นจากปริมาณมูลฝอยในชุมชน

แมคโคร คอนซัลแตนท์ บริษัทจำกัด (2539:6-9) ได้ระบุว่าแนวทางในการลดปริมาณขยะมูลฝอยในชุมชน ที่ส่งผลในทางปฏิบัติมากที่สุดคือ การลดปริมาณมูลฝอยจากแหล่งกำเนิด แต่ก็ยังเป็นวิธีการที่ค่อนข้างยากที่สุด เพราะต้องอาศัยความร่วมมือจากทั้งประชาชนทั่วไป บริษัท ร้านค้า ผู้ประกอบการต่างๆ สถาบันและหน่วยงานท้องถิ่นที่รับผิดชอบการจัดการมูลฝอย การจัดการเกี่ยวกับขยะมูลฝอยที่ดี ไม่ได้หมายถึง การกำจัดมูลฝอยอย่างถูกต้องเหมาะสมเท่านั้น แต่ยังหมายถึงการมุ่งหลีกเลี่ยงหรือลดปริมาณขยะที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ซึ่งก็คือการก่อให้เกิดขยะน้อยลงและลดการเสี่ยงภัยจากมลพิษที่เกิดจากขยะ ดังนั้นการแก้ไขปัญหามลพิษในปัจจุบัน จึงต้องเน้นที่การลดการเกิดขยะจากแหล่งก่อเกิด แทนที่จะคอยควบคุมหรือกำจัดเมื่อเกิดขยะขึ้นแล้ว วิธีการที่ใช้ในการลดปริมาณขยะ คือ การลดการเกิดจากแหล่งที่เกิด (Reduce) การนำวัสดุของใช้แล้วมาใช้ซ้ำ (Reuse) และการนำวัสดุไปใช้เป็นวัตถุดิบในการผลิต (Recycling) ขยะซึ่งไม่สามารถนำกลับไปใช้ใหม่ได้ แล้วจึงจะต้องกำจัดโดยการฝังกลบ หรือเผา ซึ่งถือเป็นขั้นสุดท้ายของกระบวนการจัดการมูลฝอยต่อไป

คุณสมบัติของการคัดแยกมูลฝอย เพื่อนำกลับมาใช้ให้เป็นประโยชน์ จะต้องอาศัยการคัดแยกมูลฝอย ณ แหล่งกำเนิดเป็นปัจจัยสำคัญ เพื่อแยกมูลฝอยที่จะนำกลับมาใช้ประโยชน์ ออกจากมูลฝอยที่จะนำไปกำจัด อีกทั้งวิธีการนี้ ยังก่อให้เกิดผลดี ดังนี้คือ ใช้เงินลงทุนและค่าดำเนินการค่อนข้างต่ำ มีผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมน้อย คุณภาพวัสดุที่คัดแยกออกมามีค่าสูงขึ้น ประชาชนมีส่วนร่วมและรับผิดชอบในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ขั้นตอนการจัดการแยกมูลฝอยเพื่อนำกลับมาใช้ประโยชน์ ประกอบด้วย

1) การสำรวจและรวบรวมข้อมูล เพื่อใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการกำหนดแนวทางในการจัดการแยกมูลฝอย ได้แก่ ข้อมูลสภาพปัจจุบันเกี่ยวกับมูลฝอยและการจัดการที่ดำเนินการอยู่ เช่น แหล่งกำเนิด องค์ประกอบ ลักษณะสมบัติและปริมาณของมูลฝอย การเก็บขนและการกำจัดมูลฝอย รวมทั้งข้อมูลเกี่ยวกับพฤติกรรม และทัศนคติของประชาชนในการคัดแยกมูลฝอย

2) การกำหนดเป้าหมายในการแยกมูลฝอย เพื่อให้การรณรงค์แยกมูลฝอยของชุมชน มีสภาพที่ชัดเจนแน่นอน โดยเสนอแนวทางการกำหนดเป้าหมาย จากข้อมูลพื้นฐานที่สำรวจและรวบรวมได้

3) การจัดทำแผนการดำเนินงาน ซึ่งแบ่งเป็น 4 แผนงาน คือ

ก.แผนพัฒนาความรู้ ความเข้าใจและสำนึกของประชาชน ประกอบด้วย การรณรงค์และประชาสัมพันธ์ เพื่อความร่วมมือในการคัดแยกมูลฝอย เป็นการให้ความรู้และเผยแพร่ข่าวสาร ในรูปแบบต่างๆ แก่ประชาชน และการใช้มาตรฐานการสร้างแรงจูงใจเพื่อนำไปสู่การคัดแยกมูลฝอย ณ แหล่งกำเนิด

ข.แผนการจัดการมูลฝอย นับตั้งแต่รูปแบบ และ วิธีการคัดแยกขยะมูลฝอยจากแหล่งกำเนิดต่างๆ ระบบการคัดแยกและขายวัสดุผ่านชาเล็งและร้านค้ารับซื้อของเก่า การจัดเก็บและขนส่งลำเลียงมูลฝอยไปยังสถานที่กำจัด และการจัดการ หรือกำจัดวัสดุที่คัดแยกจากมูลฝอย

ค.แผนพัฒนาองค์กรและกลไกที่เกี่ยวข้อง เป็นการเสนอแนะเกี่ยวกับหน่วยงานและบุคลากร ที่จำเป็นในการจัดการแยกมูลฝอยเพื่อนำกลับมาใช้ประโยชน์ โดยพิจารณาถึงหน่วยงานที่รับผิดชอบอยู่ในปัจจุบัน การสนับสนุนให้เอกชนร่วมดำเนินงานกับหน่วยงานท้องถิ่น และเสนอแนะการส่งเสริม การเพิ่มปริมาณและประสิทธิภาพของชาเล็ง และร้านค้าย่อยรับซื้อของเก่าในท้องถิ่น ให้มีบทบาทในการเป็นกลไกสนับสนุน และเชิญชวนให้ประชาชนคัดแยกมูลฝอย เพื่อนำกลับมาใช้ประโยชน์เพิ่มขึ้น

ง.แผนการติดตามประเมินผล เพื่อตรวจสอบผลการดำเนินงาน การวิเคราะห์ และนำเสนอแนวทางการปรับปรุงวิธีการดำเนินการให้ดีขึ้น

การนำหลักการจัดการมูลฝอยมาร่วมวิเคราะห์ในการศึกษาครั้งนี้ เพื่อใช้เป็นหลักในการศึกษา การจัดการเกี่ยวกับมูลฝอยของชุมชนกำแพงเมือง ในด้านรูปแบบ และกระบวนการในการจัดการมูลฝอยเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพของคนในชุมชน

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชน

เนื่องจากการศึกษาครั้งนี้ มุ่งเน้นที่จะศึกษาชุมชนเล็กๆ ชุมชนหนึ่ง ที่ได้ดำเนินงานจัดการมูลฝอยด้วยตัวของชุมชนเองว่า การดำเนินงานดังกล่าว มีองค์ประกอบและปัจจัยอะไรบ้างที่เข้ามาเกี่ยวข้อง และการดำเนินงานดังกล่าวสามารถชี้วัดได้หรือไม่ว่าชุมชนแห่งนี้มีความเข้มแข็ง ทั้งนี้การ

ที่จะสรุปได้หรือไม่ นั่น ก็ต้องอาศัยความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายของชุมชน องค์กรชุมชน และ ลักษณะความเข้มแข็งของชุมชน เพื่อจะบ่งชี้ได้ว่า ชุมชนแห่งนี้มีความเข้มแข็งในการจัดการมูลฝอย

ในทศวรรษที่ผ่านมา กระแสการสนับสนุนเรื่องความเป็นชุมชนหรือองค์กรชุมชน (Localization) ได้กลายเป็นกระแสใหญ่กระแสหนึ่งที่ไหลขนานไปกับกระแสโลกาภิวัตน์ อย่างไรก็ตาม คำว่า "ชุมชน" กลับเป็นคำที่นิยามความหมายได้ยากไม่น้อย เพราะชุมชนกับหมู่บ้านในหลายกรณีไม่ใช่สิ่งเดียวกัน ดังคำกล่าวของ สีลาภรณ์ นาคทรพรพ (ในอนุชาติ พวงสำลี และอรทัย อาจอำบรรณการ, 2541 :235) ที่ได้กล่าวไว้ว่า บางหมู่บ้านอาจไม่มีความเป็นชุมชนเหลืออยู่เลย เพราะคนในหมู่บ้านไม่ความสัมพันธ์ต่อกัน ไม่มีการจัดการชุมชนร่วมกัน นอกจากนั้นกาญจนา แก้วเทพ (อ้างในปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2543 :28) ยังได้ให้ความหมายของชุมชนว่า หมายถึง กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในอาณาเขตบริเวณเดียวกัน มีความสัมพันธ์ใกล้ชิด มีฐานะและอาชีพที่คล้ายคลึงกัน มีลักษณะของการใช้ชีวิตร่วมกัน ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันตั้งแต่ระดับครอบครัว ไปสู่ระดับเครือข่าย จนถึงระดับหมู่บ้านและระดับเกินหมู่บ้าน และผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนมีความรู้ดีว่าเป็นคนชุมชนเดียวกัน นอกจากนี้ยังมีการดำรงรักษาคุณค่า และมรดกทางวัฒนธรรมและศาสนา ถ่ายทอดไปยังลูกหลานอีกด้วย

สำหรับคำว่า "องค์กรชุมชน" ก็มีผู้ให้ความหมายไว้คือ ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม และ อุทิศ จิตเงิน โดย ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม (ในชูชัย สุขวงศ์ และชวดี ศาคการณ์ โกล บรรณการ, 2541:161) ได้ให้คำจำกัดความของ "องค์กรชุมชน" ว่าหมายถึง องค์กรหรือกลไกการจัดการที่ชุมชนจัดตั้งขึ้นในรูปแบบต่างๆ ทั้งที่เป็นนิติบุคคล และไม่เป็นนิติบุคคล เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกันมีการเรียนรู้ การจัดการและการแก้ปัญหาาร่วมกัน ส่วน อุทิศ จิตเงิน (2542:7-8) ได้ให้ความหมายของคำว่า "องค์กรชุมชน" ว่า หมายถึง กลุ่มคนที่มีการรวมตัวกันขึ้นมาอย่างมีเป้าหมาย ที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับชุมชนและกระทำการตามเป้าหมายเพื่อชุมชน องค์กรชุมชนจึงเป็นตัวแทนของชาวบ้านในชุมชนในการรักษาผลประโยชน์และคลี่คลายปัญหาเฉพาะหน้าและปัญหาระยะยาว องค์กรชุมชนจึงมีพัฒนาและขยายได้ตามความจำเป็น องค์กรชุมชนอาจจัดตั้งอย่างไม่เป็นทางการมีระเบียบของกลุ่มที่จัดทำขึ้นเอง เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม หรืออาจจัดตั้งอย่างเป็นทางการ โดยมีกฎหมายรองรับเป็นนิติบุคคล หรือไม่เป็นนิติบุคคลก็ได้

ในส่วนของ "ความเข้มแข็งของชุมชน" นั้น ชงยุทธ ขจรธรรม (ในจิรศักดิ์ สุขวัฒนา, 2542:67) ได้ให้ความหมายไว้ว่า เป็นความสามารถในการพึ่งตนเองได้ของชุมชน ในการแก้ไขปัญหา

ต่างๆที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะปัญหาในครัวเรือน หรือปัญหาที่มาจากภายนอกชุมชน ซึ่งในการแก้ไขปัญหานั้นชุมชนจะต้องมีกลไกในการที่จะจัดการกับปัญหาเหล่านั้น กลไกนั้นอาจจะเป็นรูปของสถาบันหรือองค์กรที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการก็ได้ อาจจะเป็นผู้นำตามธรรมชาติ หรือ ผู้นำที่แต่งตั้งขึ้น ที่สำคัญกลไกนั้นจะต้องสามารถที่จะแก้ปัญหาต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ จนเป็นที่ยอมรับกันของคนในสังคมนั้น และสามารถที่จะผูกมัดใจทำให้สังคมนั้นอยู่ร่วมกันได้

สุรวุฒิ ปัดโรตง (2542 : 2-3) ได้ให้ความหมายของ "ความเข้มแข็งของชุมชน" ไว้ในเชิงอุดมการณ์ และเป็นการให้ความหมายที่ชี้ให้เห็นถึง มิติต่างๆ เชิงคุณสมบัติจำนวน 8 มิติของความเข้มแข็งของชุมชนไว้ดังนี้

1) สามารถพึ่งตนเองได้ คือสามารถทำอะไรได้ด้วยตนเอง และนอกเหนือจากนี้ยังสามารถที่จะปรับเปลี่ยน ไปตามสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปด้วย เป็นชุมชนที่สามารถปรับตัวแก้ปัญหาได้อย่างต่อเนื่อง

2) เป็นชุมชนที่สามารถเรียนรู้ ถ่ายทอดประสบการณ์ และปรับตัวจนสามารถแก้ปัญหาของชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง

3) ชุมชนที่เข้มแข็งนั้นต้องสามารถพึ่งตนเองได้ อันเป็นลักษณะที่ชุมชนสามารถตัดสินใจหรือจัดการตนเองได้ ไม่ต้องรอหรืออาศัยออกนอกชุมชน สามารถคิด สามารถวางแผนหรือกำหนดการดำเนินการหรือจัดการชีวิตของชุมชนโดยคนในชุมชนและเพื่อชุมชนได้ การจัดการตนเองได้นี้เป็นศักยภาพของชุมชน ไม่ต้องรอรับความช่วยเหลือจากที่อื่น ไม่ว่าจะจากรัฐหรือจากเอกชนอื่นๆใด

4) เป็นชุมชนที่อยู่ในระดับพออยู่พอกินอย่างพอเพียง อันเป็นชุมชนที่สามารถผลิตเองได้ มีเทคโนโลยีเป็นของตนเอง และสามารถใช้ได้เหมาะสม และสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมการผลิตเพื่อกินเพื่อใช้ หากเหลือก็นำเอาไปขาย ต้องไม่เป็นหนี้ และไม่มีการฟ่อนคอกเบี้ย

5) มีวัฒนธรรมเป็นรากฐานของชุมชน หมายความว่า วัฒนธรรมเป็นทุนของชีวิตในชุมชนที่มีกระบวนการผลิตขึ้นมาเพื่อใช้เป็นอุปกรณ์สำหรับการอยู่รอดและดำรงอยู่ของชุมชนอย่างมีคุณธรรม ซึ่งจะมีสถาบันทางสังคมเป็นผู้ผลิตซ้ำหรือดำเนินการตามหน้าที่คือ วัดและโรงเรียน และครอบครัวในชุมชนนั่นเอง

6) มีอำนาจเพียงพอที่จะปะทะกับคนอื่น หรือนอกชุมชน ไม่มีการเสียเปรียบ นั่นคือความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับชุมชนอื่นและกับรัฐนั้นและชุมชนต้องมีอำนาจในการต่อรองและต่อต้านหรือคัดค้านอิทธิพล อำนาจนอกชุมชน ทั้งเพื่อสามารถรักษาผลประโยชน์หรือวัตถุประสงค์ร่วมกันของชุมชนไว้

7) ชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน อย่างมีจิตสำนึกร่วมกัน ไม่แปลกแยก เป็นการมีส่วนร่วมที่ขึ้นบนพื้นฐานของวัฒนธรรมชุมชนอันเป็นรากแก้วที่หยั่งรากลึก หรือเป็นสายโลหิตหล่อเลี้ยงชุมชนและเป็นสายใยที่ยึดโยงให้ชุมชนดำรงอยู่ได้และการมีส่วนร่วมนี้นอกจากการร่วม โดยอาศัยความสัมพันธ์ที่อยู่บนรากฐานของวัฒนธรรมความเป็นเครือญาติอันเป็นความสัมพันธ์ในแนวราบแล้ว ยังต้องอาศัยผู้นำที่เข้มแข็ง มีศีลธรรม (เป็นคนดี) และมีความสามารถพิเศษ มิฉะนั้นแล้วคนในชุมชนจะรู้สึกเปล่าเปลี่ยว

8) มีทรัพยากรทั้งทางธรรมชาติและคน (ที่มีคุณภาพ) สามารถจัดการกับทรัพยากรได้ด้วยตนเองอย่างมีประสิทธิภาพ นั่นคือมีอำนาจ มีสิทธิในการเข้าถึงและใช้ได้ และต้องมีกระบวนการจัดการอย่างมีทักษะ ซึ่งเป็นกระบวนการที่ได้รับการถ่ายทอดสะสมกันมาเป็นเวลายาวนานในเชิงของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ชาตียาข ฅ เชียงใหม่ (2542:9) กล่าวถึง "ชุมชนเข้มแข็ง" ว่าหมายถึงชุมชนที่กลุ่มคนมีความสามารถที่จะเรียนรู้ ปรับตัว แก้ไขปัญหา สร้างสรรค์สิ่งต่างๆ ได้อย่างต่อเนื่อง

ลีลากรณ์ นาคทรพรพ (ในอนุชาติ พวงสำลี และอรทัย อาจอำ บรรณาธิการ, 2541:237-254) ได้กล่าวถึงลักษณะความเข้มแข็งของชุมชนในรูปขององค์กรชุมชน โดยมีลักษณะคือ มีการนำมิติด้านวัฒนธรรมมาผสมผสานในการทำกิจกรรมเพราะมีฐานการรวมตัวของวัฒนธรรมจะเป็นเครื่องยึดโยงให้สามารถสร้างองค์กรชุมชนที่มีคุณภาพได้ มีประสิทธิภาพในการตอบสนองต่อปัญหา มีการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ มีการจัดการกลุ่ม มีผู้นำที่ได้รับการยอมรับจากสมาชิกและชุมชน มีการกระจายผลประโยชน์แก่สมาชิกอย่างยุติธรรม ได้รับการยอมรับจากองค์กรภายนอก และมีการขยายผล ขยายกิจกรรม ตลอดจนขยายเครือข่าย และได้กำหนดตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชนบนแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยเน้นประเด็นการพิจารณาของกระบวนการกลุ่มและองค์กรชุมชน ซึ่งเป็นหัวใจและกลไกสำคัญของการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคมของคนในชุมชนร่วมกัน โดยได้นำเสนอตัวชี้วัดทางด้านคุณภาพและสังคม : ระดับกลุ่มและชุมชน ทั้งหมด 4 หัวข้อหลัก พร้อมได้นำเสนอตัวชี้วัดย่อยๆ ในแต่ละหัวข้อหลักอีกด้วย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) ภูมิปัญญา ระบบความเชื่อ ระบบคุณค่า ระบบความคิดของชุมชน ซึ่งสามารถสังเกตได้จาก

ก. ผู้นำทางความคิด มิได้หมายถึง ผู้นำที่เป็นทางการที่มีอำนาจด้านการบริหารจัดการหมู่บ้าน แต่หมายถึงผู้นำด้านความคิดของสมาชิกในชุมชนเป็นผู้ที่เชื่อมโยง สืบทอด ภูมิปัญญามาสู่พิธีกรรม และกิจกรรมต่างๆ ที่ควบคุมพฤติกรรมทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและ

การเมืองของสมาชิกในชุมชนจากประสบการณ์ของนักพัฒนาชนบทพบว่าในชุมชนที่มีความเข้มแข็งจะต้องคำนึงถึง จำนวนผู้นำ ความรู้และทักษะผู้นำ เช่นด้านหมอยา สมุนไพร ด้านหมอขวัญ (เวทมนต์ คาถา) ด้านเทคนิคต่างๆ การมีผู้นำที่หลากหลาย ทั้งหลายคน และหลายด้าน เป็นเครื่องประกันความมั่นคงและการพึ่งตนเองได้ของชุมชน เพราะการที่ชุมชนไม่ต้องพึ่งผู้นำคนใดคนหนึ่ง ย่อมทำให้มีโอกาสมากขึ้นในการตรวจสอบผู้นำ และการหาตัวตายตัวแทนผู้นำ ในกรณีที่จำเป็นได้

ข. ความคิดและพฤติกรรมของสมาชิกในชุมชน ซึ่งสมาชิกในชุมชนเป็นผู้ที่สะท้อนได้ดีว่า มีการสืบทอดภูมิปัญญาหรือไม่ เพียงไร โดยอาจดูได้จากทัศนคติ หรือความคิดเห็นของสมาชิกเกี่ยวกับความเชื่อ คุณค่า พิธีกรรมต่างๆ และดูได้จากพฤติกรรมของสมาชิกในการถือปฏิบัติตามพิธีกรรม ความเชื่อเหล่านั้น โดยอาจพิจารณาจำนวนสมาชิกที่มีพฤติกรรมดังกล่าว

2) การจัดการกลุ่ม / องค์กรชุมชน การชี้วัดความเข้มแข็งของกลุ่มควรพิจารณาดังนี้

ก. วัดอุปสงค์ของการรวมกลุ่ม วัดได้จากระดับการพัฒนาของกลุ่มว่ามีลักษณะเป็นกลุ่มสนใจ หมายถึง มีการรวมตัวพูดคุย ถกเถียงปัญหา กลุ่มศึกษาเรียนรู้ หมายถึงมีความพยายามในการแสวงหาความรู้ ทั้งโดยการศึกษาดูงานหรือแลกเปลี่ยนกับผู้รู้ ทั้งในและนอกชุมชน เพื่อแก้ปัญหา กลุ่มกิจกรรม หมายถึงมีการลงมือทำกิจกรรมร่วมกัน ในหลายกรณี การรวมกลุ่มของคนในชุมชนอาจเป็นกลุ่มสนใจ ซึ่งเพียงแค่นั่งหรือระบายเท่านั้น โดยไม่หาทางแก้ไขก็ได้ ซึ่งลักษณะเช่นนี้การรวมกลุ่มไม่เข้มแข็ง เท่ากับกลุ่มที่ลงมือทำกิจกรรม หรือศึกษาเรียนรู้เพื่อแก้ปัญหา

ข. กฎ กติกา กลุ่มที่เข้มแข็งจะมีการกำหนดกฎระเบียบ และกติกาคือควบคุมพฤติกรรมของสมาชิก การวัดความเข้มแข็งสามารถวัดได้จาก การที่ชุมชนมีการออกกฎระเบียบ และกติกาคือ เพื่อใช้บังคับกับสมาชิกในชุมชน กระบวนการออกกฎระเบียบและกติกาคือเป็นการลงมติ ร่วมกันของสมาชิก และการปฏิบัติตามกฎระเบียบและกติกาคือของสมาชิก

ค. สมาชิกกลุ่มที่เข้มแข็งจะต้องคำนึงถึงสมาชิกทั้งในด้านจำนวน (ปริมาณ) และคุณภาพ ในการเข้าร่วมในกิจกรรมต่างๆ ซึ่งสะท้อนถึงความเอาใจใส่ ความพร้อมเพรียงในการทำกิจกรรมร่วมกัน การรู้หน้าที่และทำหน้าที่ด้วยความรับผิดชอบ สามารถวัดในเรื่องนี้ได้จาก จำนวนสมาชิกที่เข้าร่วมกิจกรรม ระดับการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการทำกิจกรรมต่างๆ เช่นระดับการพูดคุยถึงปัญหา ระดับเสนอความคิด ระดับลงมือปฏิบัติ ฯลฯ และลักษณะที่หลากหลายของสมาชิก เช่นในด้านการศึกษา ศาสนา เพศ อายุ โดยทั่วไปกลุ่มมักมีสมาชิกที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน แต่ถ้ากลุ่มใด สามารถมีสมาชิกที่มีความหลากหลายมากขึ้นได้ ย่อมแสดงถึงความเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางของกลุ่มระหว่างคนที่ต่างเพศ วัย ศาสนา ระดับการศึกษา

ง. กรรมการกลุ่ม ถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญประการหนึ่งในการช่วยให้กลุ่มมีความเข้มแข็ง วัดได้จากสัดส่วนจำนวนกรรมการที่มาร่วมประชุมหรือร่วมกิจกรรมต่อจำนวน

กรรมการทั้งหมด ซึ่งเป็นเครื่องสะท้อนถึงความพร้อมเพียงของกรรมการ ความถี่ในการประชุม ความรวดเร็วในการเรียกประชุมกรรมการเพื่อตอบสนองต่อปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน และคุณภาพของการประชุมกรรมการ เช่นมีการจัดวาระ มีการลงมติหรือไม่ รวมทั้งความโปร่งใสของกรรมการ ในการจัดการเรื่องเงินและกระจายผลประโยชน์แก่สมาชิก

จ. กิจกรรมที่ดำเนินการ โดยกลุ่ม สามารถช่วยชี้ความเข้มแข็งของกลุ่มได้ระดับหนึ่ง โดยดูจากประเภทกิจกรรมต่างๆ โดยการวิเคราะห์กิจกรรมบนพื้นฐานความคิดว่ายังกลุ่มมีกิจกรรมที่หลากหลายประเภท หรือกิจกรรมเดียวแต่ครอบคลุมได้หลายมิติ เช่นการอนุรักษ์การทอผ้าพื้นเมืองขอมสิริธรรมชาติ ซึ่งเป็นกิจกรรมด้านเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติพร้อมๆกัน ยิ่งแสดงถึงการที่กลุ่มสามารถเชื่อมโยงกิจกรรมหลายมิติเข้าด้วยกัน ซึ่งสะท้อนถึงระบบความคิดของกลุ่ม ในการมองปัญหาและแก้ปัญหาได้อย่างเป็นองค์รวม

ข. กองทุนของกลุ่ม ความสามารถในการระดมทุนของคนในชุมชน นับเป็นเครื่องสะท้อนถึงศักยภาพ และความเข้มแข็งของกลุ่มได้เป็นอย่างดี เครื่องชี้วัด ได้แก่ ขนาดของกองทุนที่ระดมได้จากสมาชิก ประเภทของกองทุน เช่น กองทุนถ้ำไม้ กลุ่มออมทรัพย์ เป็นต้น ความสม่ำเสมอในการออม/ฝากเข้ากองทุนของสมาชิก อัตราการเติบโตของกองทุนและประเภทของกิจกรรมที่ใช้เงินหรือทรัพยากรจากกองทุนไปทำ เช่น สวัสดิการสมาชิก การให้กู้เพื่อลงทุนประกอบอาชีพฯ

3) กระบวนการเรียนรู้ และการขยายเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน เป็นหัวใจสำคัญที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งได้ เนื่องจากการยกระดับความสามารถในการคิดวิเคราะห์หาสาเหตุ ทางเลือก การตัดสินใจในการแก้ปัญหา สรุปรบทเรียน เพื่อยกระดับสติปัญญา ให้สูงขึ้น กระบวนการดังกล่าว เป็นกระบวนการที่ครอบคลุม ทั้งเรื่องการปลูกจิตสำนึกของคนในการที่จะมุ่งมั่นแก้ปัญหาและพึ่งตนเองและเรื่องของการพัฒนาความรู้และทักษะในการจัดการกับปัญหาใหม่ๆที่เกิดขึ้นได้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง กระบวนการเรียนรู้ ที่สามารถช่วยยกระดับสติปัญญาของปัจเจกบุคคลและชุมชนได้นั้น จะต้องมีลักษณะของการเรียนรู้ที่ควบคู่ไปกับการปฏิบัติหรือการทำกิจกรรมต่างๆ เครื่องชี้วัดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้และการขยายเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน สามารถวัดได้เป็น 3 ส่วนดังนี้

ก. การศึกษาดูงานเป็นกิจกรรมที่ช่วยยกระดับภูมิปัญญา และการเรียนรู้ของคนได้เป็นอย่างดี การวัดในเชิงปริมาณและคุณภาพของการศึกษาดูงานเป็นสิ่งจำเป็น ในที่นี้ตัวชี้วัด ได้แก่ จำนวนครั้งของการศึกษาดูงาน คุณภาพของการศึกษาดูงาน เช่น ประเด็นการดูงานมีความชัดเจนหรือไม่ ตรงกับความต้องการของสมาชิกหรือไม่ จำนวนผู้เข้าร่วม การปรับเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมของผู้เข้าร่วมดูงาน หลังจากดูงานแล้ว

ข. เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ตัวชี้วัดที่สำคัญคือ จำนวนครั้งของการจัดเวทีประเภทของเวทีที่จัด จำนวนผู้เข้าร่วม คุณภาพของกระบวนการวิเคราะห์ เช่น มีความเชื่อมโยงภูมิปัญญา ระบบคุณค่า นำมาใช้ในการหาทางเลือกการแก้ปัญหาหรือไม่ ฯลฯ

ค. การขยายเครือข่ายการเรียนรู้และความร่วมมือ ตัวชี้วัดคือ จำนวนสมาชิกและอัตราเพิ่ม ณ เวลาหนึ่งๆ จำนวนองค์กรที่เกี่ยวข้อง ประเภทของงานและกิจกรรมมีความหลากหลายมากขึ้น การได้รับการยอมรับจากองค์กรภายนอก เช่น ในรูปของการสนับสนุนด้านการเงิน ทรัพยากร การมีผู้มาเยี่ยมชมศึกษาดูงานในฐานะเป็นแหล่งการเรียนรู้ เป็นต้น

4) ผลกระทบการดำเนินงานขององค์กรชุมชนในด้านต่างๆ เริ่มจากการมองผลกระทบด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมืองหรือสิ่งแวดล้อม ควบมองอย่างเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน เพื่อสะท้อนให้เห็นความเข้มแข็งหรือประสิทธิภาพของกลุ่ม/องค์กรชุมชน มากกว่าการมองตัวชี้วัดแต่ละด้านโดดๆ ในฐานะที่มีความสำคัญเฉพาะตัวเอง หรือในฐานะเป็นผลสำเร็จเฉพาะด้านนั้นๆ โดยไม่เชื่อมโยงกับปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดผลสำเร็จขึ้นมา มิฉะนั้นแล้ว เราก็จะติดกับดักความคิดแบบแยกส่วนอยู่นั่นเอง

อุทิศ จิตเงิน (2542:6-7) ได้อธิบายถึงลักษณะความเข้มแข็งของชุมชนในรูปแบบของชุมชนที่มีพลัง โดยได้กล่าวอธิบายถึง ลักษณะของชุมชนที่มีพลังนั้น สามารถสังเกตได้จากการที่เมื่อชุมชนประสบกับปัญหาหรือมีความต้องการพัฒนาอย่างใดอย่างหนึ่ง ชุมชนจะแสดงออกทางพฤติกรรมร่วมกันดังนี้

1) ชุมชนมีการปรึกษาหารือกัน ประชุมร่วมกัน เพื่อร่วมกันคิดแก้ปัญหาหรือกำหนดความต้องการ ทิศทางและเป้าหมายในการพัฒนาของตนเองได้

2) เมื่อชุมชนร่วมกันคิดแล้ว ชุมชนได้แสดงออกถึงความร่วมมือร่วมใจในการปฏิบัติการกิจที่ได้ร่วมกันคิดนั้น ให้เกิดผลสำเร็จตามความมุ่งหมาย

3) แม้ชุมชนจะอยู่ในสถานการณ์ปกติไม่มีปัญหาใดๆชุมชนได้แสดงออกถึงการอยู่ร่วมกันด้วยความรัก สามัคคี มีระเบียบ วินัย ไม่มีความขัดแย้งภายในชุมชน

4) ชุมชนมีความรู้เท่าทันต่อสถานการณ์ทางสังคม ทั้งภายในสังคมของคนและสังคมภายนอก รวมทั้งมีความสามารถในการเลือก รับ ปรับใช้ สิ่งใหม่ๆเข้าสู่ชุมชนได้อย่างสอดคล้องเหมาะสม โดยที่ชุมชนยังสามารถรักษาเอกลักษณ์อันดีงามของคนไว้ได้ เช่น ภูมิปัญญา ประเพณีวัฒนธรรมที่ดีงาม เป็นต้น

จากการให้คำนิยามและความหมายของชุมชนเข้มแข็งของนักวิชาการ นักคิด ดังได้กล่าวมาข้างต้น จะเห็นว่าสิ่งที่จะต้องคำนึงถึงก็คือ ลักษณะหรือองค์ประกอบต่างๆที่กล่าวถึงในการให้ความหมายของความเข้มแข็งของชุมชนนี้ไม่ใช่สูตรสำเร็จว่าชุมชนเข้มแข็งจะต้องมีลักษณะหรือองค์ประกอบตามที่กำหนด หากไม่เป็นไปตามนี้ก็จะต้องมีการพัฒนาความเข้มแข็งขึ้นตามสูตรสำเร็จที่สร้างไว้นี้ สิ่งที่เป็นความจริงที่สุดก็คือ ชุมชนเองต่างหากคือผู้ที่ควรกำหนดว่า อะไรคือความเข้มแข็งที่พึงปรารถนาของเขา มีมิติใดบ้างที่ยังอ่อนแอ และสามารถทางเลือกให้แก่ชุมชนในแง่ของการปรับเปลี่ยนแก้ไข (หากเป็นไปได้) และปรับเปลี่ยนกระบวนการเพื่อนำไปสู่การสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ส่วนการเลือกหรือการแสวงหาทางออกเป็นสิ่งที่ชุมชนจะต้องเป็นผู้ตัดสินใจ

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ให้ความหมายของคำว่า "ความเข้มแข็งของชุมชน" หมายถึง "ชุมชนที่สามารถพึ่งตนเองได้หรือทำอะไรได้ด้วยตนเอง สามารถปรับตัวแก้ปัญหาได้อย่างต่อเนื่อง โดยเมื่อต้องเผชิญกับปัญหาชุมชนจะแสดงออกทางพฤติกรรมร่วมกันคือ มีการปรึกษาหารือกัน มีการประชุมร่วมกัน เพื่อร่วมกันคิดแก้ปัญหาหรือกำหนดความต้องการ ทิศทางและเป้าหมายในการพัฒนาตนเอง มีการแสดงออกถึงความร่วมมือร่วมใจในการปฏิบัติภารกิจที่ได้ร่วมกันคิดนั้น ให้เกิดผลสำเร็จตามความมุ่งหมาย ด้วยความรัก ความสามัคคี ความมีระเบียบวินัย ไม่มีความขัดแย้งภายในชุมชน รู้ทำหน้าที่ต่อสถานการณ์ทางสังคม ทั้งภายในสังคมของคนและสังคมภายนอก รวมทั้งมีความสามารถในการเลือก รับ ปรับใช้ สิ่งใหม่ๆเข้าสู่ชุมชนได้อย่างสอดคล้องเหมาะสม โดยที่ชุมชนยังสามารถรักษาเอกลักษณ์อันดีงามของตนไว้ได้"

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับประชาสังคม

2.3.1 แนวคิดการให้ความหมายของประชาสังคมในบริบทสังคมไทย

เนื่องจากแนวคิด "ประชาสังคม" มีรากเหง้าทางความคิดมาจากทฤษฎีทางสังคมของตะวันตก ดังนั้นการนิยามหรือให้ความหมายของคำว่าประชาสังคมในบริบทของสังคมไทยจึงต้องทำอย่างระมัดระวังยิ่ง ดังที่ โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ (2540:39) กล่าวไว้ว่า "แนวคิดดังกล่าวจะไม่สามารถใช้ให้เป็นประโยชน์ในการมองสังคมไทย เพียงแต่ว่าการนิยามหรือให้ความหมายในบริบทไทยจะต้องทำอย่างระมัดระวังยิ่ง เพราะไม่เพียงแต่ต้องเข้าใจถึงรากเหง้าทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมความคิดที่แตกต่างกัน ยังต้องเข้าใจความหมายและความสัมพันธ์ของคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องอื่นๆที่ดำรงอยู่ก่อนแล้วในภาษาไทย" และเป็นธรรมดาสำหรับแนวคิดที่มาจากทฤษฎีทาง

สังคมโดยมาก มักยากที่จะหาคำจำกัดความ ที่ชัดเจนและเป็นที่ยอมรับกันเป็นหนึ่งเดียวได้ "ประชาสังคม" หรือ "Civil society" ก็เช่นเดียวกันกับคำศัพท์และแนวคิดในทฤษฎีสังคมอื่นๆ คือ มีความหมายแตกต่างกันแม้ในหมู่นักคิด นักทฤษฎีจากสำนักคิดเดียวกัน สำหรับประเทศไทยได้มี นักคิด นักวิชาการหลายท่านได้ให้นิยามและความหมายไว้ในบริบทของสังคมไทย ซึ่งพอจะจำแนก ออกได้เป็น 5 กลุ่ม ดังนี้

1) กลุ่มที่ 1 เป็นกลุ่มนักคิด นักวิชาการ ที่ให้ความสำคัญแก่ทุกๆ ส่วนของสังคม คือ ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชน โดยถือว่าทุกภาคส่วน เป็น "ประชาสังคม" โดยมองในลักษณะ ของการเป็นหุ้นส่วนกัน มีการก่อจิตสำนึกร่วมกัน และมองที่กระบวนการมีส่วนร่วมในการดำเนิน กิจกรรมการพัฒนาของทุกฝ่ายร่วมกันในระดับพื้นที่หนึ่งๆ ซึ่งนักวิชาการกลุ่มนี้ ได้แก่ ประเวศ วัตติ, สุวิทย์ วิบุลผลประเสริฐ, ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ชูชัย สุภวงส์ และนิธิ เอียวศรีวงศ์ โดยแต่ละ ท่านได้ให้แนวคิดไว้ ดังนี้

ประเวศ วัตติ นับเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการจุดประกายการติดอกติดใจ ในเรื่อง "ประชาสังคม" ให้มีความเข้มข้นอย่างมากในช่วงระยะ 5-6 ปีที่ผ่านมา โดยผ่านงานเขียน และการแสดงปาฐกถา และการอภิปรายในที่ต่างๆ มากมาย ซึ่ง อนุชาติ พวงดำลี และวีรบุรุษ วิจารณ์สารทศกุล (2540:4) ได้ประมวลเป็นความคิดรวบยอดไว้ว่า "จากสภาพของสังคมไทยในปัจจุบัน ภาคส่วนหลักของสังคมที่มีความเข้มแข็งและมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอย่างมากคือ ภาครัฐ หรือ "รัฐาณูภาพ" และภาครัฐกิจเอกชนหรือ "ชนาณูภาพ" ซึ่งปรากฏการณ์นี้ส่งผลทำให้สังคมขาดดุลยภาพ และเกิดความถ่วงในการพัฒนาของฝ่ายประชาชนหรือ ภาคสังคมที่เรียกว่า "สังคมสมานูภาพ" ดังนั้นการนำเสนอแนวคิดของ ประเวศ วัตติ จึงมุ่งไปที่ทำอย่างไรที่จะเกื้อหนุนให้ภาคสังคม หรือ ภาคประชาชนมีความเข้มแข็งและเกิดดุลยภาพทางสังคมขึ้น ที่เรียกว่าเป็น "สังคมสมานูภาพ" โดย นัยยะนี้ ประเวศ วัตติ เชื่อว่าจะต้องพัฒนาให้เกิดความเข้มแข็งที่ชุมชน จนเกิดคำขยาดตามมาคือ ชุมชนเข้มแข็ง ความเป็นชุมชนเป็นต้น" ดังการให้ความหมายของความเป็นชุมชน ของประเวศ วัตติ (ใน พิทยา ว่องกุล, 2541: 81-83) ที่กล่าวว่า "การที่ประชาชนจำนวนหนึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีอุดมคติร่วมกัน หรือความเชื่อร่วมกันในบางเรื่อง มีการติดต่อสื่อสารกันหรือรวมกลุ่มกัน จะอยู่ห่าง กันก็ได้ แต่มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีเรื่องจิตใจเข้ามาด้วยเช่นมีความรัก มิตรภาพ มีการเรียนรู้ร่วมกัน จากการกระทำ และมีการจัดการในการปฏิบัติบางสิ่งบางอย่าง จะเป็นเรื่องใดก็ตามก็แล้วแต่" ซึ่งโดย นัยยะนี้ "ประชาสังคมที่เข้มแข็ง" ต้องมีรากฐานที่เกิดจากการมีชุมชนที่หลากหลายและเข้มแข็งด้วย และได้อธิบายเพิ่มเติมว่าเมื่อ ความเป็นชุมชนเกิดขึ้น จะพบเห็นสิ่งต่างๆ ดังต่อไปนี้ มีอยู่ด้วย ได้แก่

ก. เกิดความสุข เป็นความสุขของคนที่มีร่วมกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน ช่วยเหลือหรือสนับสนุนซึ่งกันและกัน ถดความเห็นแก่ตัวลง และรักใคร่กัน

ข. มีประสิทธิภาพที่จะทำให้งานประสบความสำเร็จ เรื่องนี้จะเกิดขึ้นสูงมากเรียกว่าสูงอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ทำอะไรสำเร็จได้ง่าย สามารถแก้ไขปัญหาลิ่งแวกล้อมและสังคมได้ เนื่องจากประชาสังคมต้องอาศัย "ปัญญา" ของทุกคนในระบบ ยอมรับความสำคัญของทุกคน ทั้งต้องเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งในทางปฏิบัติการเรียนรู้ร่วมกัน เป็นหัวใจสำคัญของชุมชนเพราะจะทำให้เกิดปัญญาในระบบ มีพลังอย่างยิ่งในการร่วมมือกันทำงานให้ประสบความสำเร็จด้วยมิตรภาพและความรัก

ค. มีการจัดการ ซึ่งเมื่อมีองค์กร มีคนรับผิดชอบ ต้องเกิดมีการจัดการเพื่อให้มีการเรียนรู้ร่วมกัน การจัดการเป็นปัญหานิคหนึ่งที่ทรงพลังมาก สามารถจัดการทำให้สิ่งที่เป็นไปไม่ได้ให้เป็นไปได้

นอกจากนี้ ความเป็นชุมชนที่มีศักยภาพสูง ยังอาศัยองค์ประกอบทางด้านจิตใจเป็นเรื่องธรรมชาติ เรื่องจิตวิญญาณและสำนึกร่วมกัน ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาแบบยั่งยืน และขณะเดียวกัน ประเวศ วะสี (ใน อนุชาติ พวงดำดี, 2540:3) ได้ให้ความหมายของคำว่า "ประชาสังคม" คือ จะต้องเกิดจากความร่วมมือและการทำงานร่วมกันของภาคสังคมต่างๆซึ่งรวมถึงภาครัฐและภาคธุรกิจเอกชนด้วย "สังคมสมานภาพ" จะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยโดยอาศัยกระบวนการฉกทอความรักของคนในสังคมของคนในชุมชน ฉกทอทั้งแนวดิ่งอันหมายถึงโครงสร้างอำนาจที่เป็นทางการและแนวนอนหมายถึง พันธกิจ เพื่อน เครือข่ายเข้าหากัน ดังเช่นการทอผ้าที่มีทั้งเส้นด้ายในแนวตั้งและแนวนอน ซึ่งหากพิจารณาจากประเด็นนี้ การให้ความหมายประชาสังคมนั้น มิได้กล่าวถึงการปฏิเสธรัฐแต่อย่างใด แต่กลับให้ความสำคัญแก่ภาคต่างๆในสังคมอย่างเท่าเทียมกันเพื่อให้เกิดการฉกทอกันและกัน

สำหรับ สุวิทย์ วิบุลผลประเสริฐ (2540:11-12) ได้สนับสนุนแนวคิดของประเวศ วะสี ซึ่งพอจะสรุป ได้ว่า "ประชาสังคม" น่าจะหมายถึง การที่คนในสังคม ซึ่งมีจิตสำนึกร่วมกัน มารวมตัวกันในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วนกันในการกระทำบางอย่าง ทั้งนี้ด้วยความรัก และความเอื้ออาทรต่อกัน ภายใต้ระบบการจัดการให้เกิดความรู้ร่วมกัน โดยประชาสังคมจะก่อให้เกิด "อำนาจที่สาม" นอกเหนือจาก "อำนาจรัฐ" และ "อำนาจธุรกิจ" อำนาจที่สามนี้ อาจไม่ต้องการคนจำนวนมาก แต่เป็นกลุ่มเล็ก กลุ่มน้อย กระจุกกระจายและอาจมีความเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายย่อยๆ การรวมตัวกันนั้น อาจไม่ต้องอยู่ใกล้ชิดกันแต่สามารถสื่อสารกันได้ เกิดเป็นองค์กรขึ้น ซึ่งอาจ

เป็นองค์กรที่เป็นทางการ (นิติบุคคล) และไม่เป็นทางการก็ได้ การรวมตัวในลักษณะประชาสังคม จะเป็นการก่อให้เกิดโครงสร้างสังคมแนวใหม่ ที่มีความสัมพันธ์กันในแนวราบ ซึ่งหากประสานกับ โครงสร้างที่มีความสัมพันธ์ในแนวตั้งด้วยความสมานฉันท์แล้ว จะทำให้สังคมทั้งสังคมมีความเข้มแข็งเหมือนสินค้าที่มีทั้งเส้นใยแนวตั้งและแนวนอน ถักทอเป็นสินค้าที่มีความงามและแข็งแรง

ส่วน ชัยอนันต์ สมุทวณิช และ ชูชัย สุภวงส์ เป็นนักคิดอีก 2 ท่าน ที่กล่าวถึง "ประชาสังคม" ในความหมายที่คล้ายคลึงกันกับประเวศ วะสี แต่ได้เน้นย้ำที่การปรับใช้ ในบริบทสังคมไทยค่อนข้างมาก โดยชัยอนันต์ สมุทวณิช (ในชูชัย สุภวงส์ และสุวดี ศาคการณีไกล บรรณาธิการ, 2541:41-45) ระบุว่า เป็นลักษณะของการจัดตั้ง ที่ไม่ได้เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมช่วยกลไก ของรัฐ หรือใช้กำลังบังคับ ซึ่งหมายถึงอะไรก็ตามที่รัฐมีกลไกที่ไม่ใช่กำลังบังคับ ไม่ได้ไปจัดตั้ง ระดมเพื่อการต่อสู้ขัดแย้งอะไรบางอย่าง แต่เป็นเพื่อช่วยในการบริการของเขาเอง ซึ่งหมายถึงทุกๆ ส่วนของสังคม โดยรวมถึงภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชนด้วย ที่ถือว่าทั้งหมดเป็น ประชาสังคม ที่ทุกฝ่ายเข้ามาเป็นหุ้นส่วนหรือกัน เป็นการร่วมกันทำ มีปัญหาหลายอย่างไม่จำกัดว่า ใครเป็นส่วน นำ หรือส่วนตาม ต้องร่วมกันทำ เช่น ปัญหาเสพติด ปัญหาเด็ก ปัญหาสิ่งแวดล้อม และให้ความสำคัญ กับ "วิถีประชา" (Civic movement) ซึ่งไม่จำเป็นจะต้องเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคนจำนวนมาก แต่ก็มีเกิดขึ้นทุกวัน ในระดับท้องถิ่น ในระดับชนบท ที่เริ่มมีการจัดตั้งกลุ่มต่างๆ มากขึ้น แม้แต่กลุ่ม ที่เป็นพ่อค้าในจังหวัดต่างๆ ก็เป็นวิถีประชาซึ่งเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นเอง พัฒนาการที่เกิดขึ้นเอง และเป็นปัญหาทั่วไป ที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์สาธารณะ สำหรับ ชูชัย สุภวงส์ (ในชูชัย สุภวงส์ และสุวดี ศาคการณีไกล บรรณาธิการ, 2541:165) ได้ให้ความหมายเน้นหนัก เรื่องการก่อจิตสำนึก และการเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย โดยได้ให้ความหมายของ "ประชาสังคม" ไว้คือ การที่ผู้คนในสังคม เห็นวิกฤตการณ์หรือสภาพปัญหาในสังคมที่สลับซับซ้อนยากแก่การแก้ไข มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน ซึ่งนำไปสู่การก่อจิตสำนึกร่วมกันมารวมตัวกันเป็นกลุ่มหรือองค์กร ไม่ว่าจะป็นภาครัฐ ภาคธุรกิจ เอกชน หรือภาคสังคม (ประชาชน) ในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วนกัน เพื่อร่วมกันแก้ปัญหาหรือกระทำการบางอย่างให้บรรลุวัตถุประสงค์ ทั้งนี้ ด้วยความรัก ความสมานฉันท์ ความเอื้ออาทรต่อกัน ภายใต้ระบบการจัดการ โดยมีการเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย

สำหรับ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (ในชูชัย สุภวงส์ และสุวดี ศาคการณีไกล บรรณาธิการ, 2541:56) ได้ให้ความหมายของ "ประชาสังคม" ว่าหมายถึง กลุ่มคนที่รู้สึกตนเองว่า เป็นกลุ่มเดียวกันหรือพวกเดียวกัน มีความสัมพันธ์กันโดยไม่รู้จักกันหรือไม่จำเป็นต้องมีความ

สัมพันธ์โดยตรง แต่ความสัมพันธ์นั้น ต้องวางอยู่บนพื้นฐานของสิทธิร่วมกัน ขอมรับสิทธิของกัน และกัน จึงจะนับว่าเป็นประชาสังคม

2) กลุ่มที่ 2 มองว่า คุณลักษณะสำคัญของประชาสังคมอยู่ที่การดำรงสถานภาพ ของความเป็นชุมชนอิสระไว้ระดับหนึ่ง การมอง "ประชาสังคม" ในลักษณะเป็นชุมชนอิสระนี้ คือ โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ ซึ่งได้สอดแทรกแนวคิดของพระราชวรมณี (ประยูรย์ ปยุตโต) ไว้ด้วย

โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ (ในสุวิทย์ วิบุลผลประเสริฐ บรรณาธิการ, 2540:50-52) ได้กล่าวไว้ว่าเป็นแนวคิดที่มีอิสระภาพด้านความคิด และอุดมคติที่ไม่ถูกบังคับควบคุม ด้วยกำลังอำนาจใด โดยเฉพาะอำนาจทางการเมืองที่เป็นทางการของรัฐ แต่แนวคิดดังกล่าวในสังคม ไทยกลับพบว่าปรากฏในหลักการใหญ่ในประเพณีความคิดแบบพุทธ ดังที่พระราชวรมณี(ประยูรย์ ปยุตโต) ได้เรียบเรียงไว้อย่างชัดเจนในพุทธธรรมว่า "หลักการใหญ่ทางสังคมข้อหนึ่งของพระ พุทธศาสนา คือการให้มีชุมชนอิสระอยู่ชุมชนหนึ่งในสังคมมนุษย์ ซึ่งไม่ขึ้นต่อระบบต่างๆในสังคม ส่วนใหญ่ ชุมชนนี้แยกเอาความเป็นอิสระของตน ด้วยการไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับผลประโยชน์ต่างๆใน สังคมและไม่วนกับสถาบันต่างๆที่กำหนดกันไว้ของสังคมนั้นโดยตรง ชุมชนนี้มีระบบความเป็นอยู่ ของตนเอง ที่อาศัยความมีจิตใจอิสระเป็นพื้นฐานและเกื้อกูลแก่สังคม ด้วยการสืบทอดกรรมให้แก่ สังคม และด้วยระบบชีวิตที่เป็นอิสระนั้น สมาชิกของชุมชนนี้ไม่รับเอาผลประโยชน์ตอบแทนการ ทำงานของตน เป็นอยู่เพียงทักษิณาอันเกิดจากการเจียดส่วนอุทิศบุญชากรรม....ของคนในสังคม ใหญ่..... โดยไม่ทำให้เกิดความกระทบกระเทือนแก่ความเป็นอยู่หรือชีวิตประจำวันของเขา..... สมาชิกของชุมชนคือ สงฆ์นี้ อาศัยผู้อื่นทุกๆไปอยู่จึงมีพันธะโคจรธรรม และจึงเป็นอิสระที่จะ ประพฤติเพื่อประโยชน์สุขของคนทุกๆไป ชีวิตของท่านขึ้นต่อทุกคน แต่ไม่ขึ้นต่อใครเลย ท่านอาศัย ทุกคน จึงเป็นของทุกๆคน แต่ไม่เป็นของใครเลย...(นี่คือ)...หลักการทางสังคมในเรื่องของชุมชน อิสระ ที่เป็นส่วนผนวกอันจำเป็นสำหรับสังคมที่ดีงาม" นอกจากนั้น โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ ยังได้ กล่าวเพิ่มเติมว่า หลักการดำรงชีวิตอยู่ของชุมชนอิสระในพุทธประเพณี กับหลักการประชาสังคม ในฐานะชุมชนอิสระ มีความละม้ายคล้ายคลึงกันอยู่ไม่น้อย เพียงแต่หลักการประชาสังคมนั้นมี ลักษณะ Secularized หรือโลกาภิวัตน์ (ในความหมายเดิมของศัพท์พุทธหมายถึง การทำให้เป็นแบบ โลกๆไม่ใช่ Globalization) หากพิจารณาในแง่ปัญหาสังคมที่ทวีความซับซ้อนมากขึ้น หลักการ เรื่องชุมชนอิสระตามแนวคิดแบบพุทธนี้ไม่เพียงแต่จำเป็นต้องทำให้เป็นแบบโลกๆมากขึ้น หากยัง ต้องทำให้มีรูปแบบที่หลากหลายมากขึ้น เพื่อให้สามารถตอบสนองกับปัญหาและความจำเป็นที่ หลากหลายได้ ในแง่นี้ชุมชนอิสระจึงไม่ไร้อำนาจแต่เพียงดั่งนั้น หากแต่เป็นสถาบันทางสังคมอัน

หนึ่ง ซึ่งประกอบด้วยชุมชนหรือองค์กรมากมายที่ไม่ขึ้นต่อระบบต่างๆ ในสังคมส่วนใหญ่ เป็นอิสระ ไม่เป็นคนของใคร ไม่มุ่งผลประโยชน์เฉพาะตน แต่มุ่งประโยชน์สุขของคนทั่วไปหรือสาธารณประโยชน์และถือคุณสังคมด้วยการดำรงสืบทอด (ความเป็น) ธรรมเนียมสังคม หลักการประชาสังคม จึงเป็น "หลักการทางสังคมในเรื่องชุมชนอิสระที่เป็นส่วนผนวกอันจำเป็นสำหรับสังคมที่ค้ำจุน" นั่นเอง หากแต่มีลักษณะอย่างโลกๆ เป็นอุดมคติน้อยกว่าและมีรูปแบบที่หลากหลาย

จากหลักการประชาสังคมที่ โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ กล่าวถึงข้างต้นนั้นจะตรงกับกรให้ความหมายของชุมชนโดยเปรียบเทียบกับคำว่า "สังฆะ" ของพระธรรมปิฎก (อ้างใน ปาริชาติ วิทยาลัย และคณะ, 2543:27) อีกเช่นกันซึ่งได้กล่าวถึง "สังฆะ" ในความหมายของหมุ่คณะซึ่งสรุปได้ว่า "สังฆะคือชุมชนแห่งภักชามิตรคือการที่บุคคลมาอยู่ด้วยกันเริ่มตั้งแต่ผู้นำ (พระศาสดา) เป็นภักชามิตรคือผู้ช่วยเกื้อหนุนผู้อื่นในการพัฒนาชีวิตได้ดี ให้เป็นชีวิตที่เจริญอกงามและผู้ที่มาอยู่ด้วย (พระภิกษุ) ก็มาช่วยกัน เอื้ออาทรต่อกัน ให้แต่ละบุคคลได้รับประโยชน์จากสังฆะหรือชุมชน แต่ละบุคคลนั้นก็ต้องเป็นประกอบหรือส่วนร่วมที่ดี เพื่อช่วยเอื้อเพื่อเกื้อกูลต่อสังฆะหรือชุมชนเช่นกัน

3) กลุ่มที่ 3 เป็นกลุ่มที่มีแนวคิดเกี่ยวกับ ประชาสังคมในมุมมองที่ปฏิเสธรัฐอย่างสิ้นเชิง มองว่าปัญหาเมืองไทยส่วนใหญ่เป็นปัญหาที่เกี่ยวกับรัฐ หรือเกี่ยวกับกลไกของระบบราชการ เกิดขึ้นเพราะรัฐมีอำนาจมากเกินไป ดังนั้นนักคิดกลุ่มนี้จึงให้ความหมายของประชาสังคมว่า "เป็นสถาบันอิสระที่อยู่นอกรัฐ ทั้งสถาบันที่ไม่ได้เป็นของประชาชนทั้งหมดมิที่เป็นของเอกชนด้วย ธุรกิจเอกชนก็รวมอยู่ด้วย โดยมองว่าประชาสังคมไม่ใช่เป็นการสมานฉันท์เพียงอย่างเดียวแต่เป็นการที่กลุ่มหรือบุคคลซึ่งมีผลประโยชน์และความคิดที่แตกต่างกันมาอยู่ในสังคม แล้วทะเลาะกันอย่างอารยะและต่างก็มีบทบาทสำคัญในการจัดการเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตของประชาชนและต่างก็มีความตระหนักถึงบทบาทที่ทำให้เกิดความรู้สึกผูกมัดต่อเรื่องนั้น ที่จะต้องร่วมกับรัฐในการที่จะดูแลทุกข์สุขของตนเอง มีการประสาน ทั้งผลประโยชน์เฉพาะกลุ่มและผลประโยชน์ส่วนรวมเข้าด้วยกัน โดยประชาสังคมจะเดินอยู่บนสายกลางคือทำเพื่อส่วนรวมและเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัวที่ไม่ทำลายส่วนรวม และเพื่อผลประโยชน์ในระยะยาว" โดยนักคิดกลุ่มนี้ คือ เกษียร เตชะพีระ, ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม และ ชาคิชาช ณ เชียงใหม่ ซึ่งสามารถสรุปเป็นประเด็นที่คล้ายคลึงกันของความหมาย "ประชาสังคม" ของทั้ง 3 ท่าน ได้ดังนี้

เกษียร เตชะพีระ (ในชูชัย สุภวงศ์ และชวติ ศาคการณ์ไกล บรรณาธิการ, 2540:123-139) ให้ความหมายของ "ประชาสังคม" ว่าเป็นสถาบันอิสระที่อยู่นอกรัฐ ที่ไม่ได้เป็นของประชาชนทั้งหมดที่มีเป็นของเอกชนด้วย ธุรกิจเอกชนก็รวมอยู่ด้วย โดยพื้นที่ของประชาสังคมไม่ใช่จะเป็นพื้นที่ของการสมานฉันท์อย่างเดียว แต่เป็นพื้นที่ของกลุ่มหรือบุคคลซึ่งมีผลประโยชน์และความคิดที่แตกต่างกันมาอยู่ในสังคม แล้วทะเลาะกันอย่างอารยะ คือ มองว่าความสมานฉันท์ คือ การต้องการทะเลาะกันอย่างสันติ และคือการเปิดโอกาสให้คนทะเลาะกันอย่างสันติ

ส่วน ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม (อ้างใน อนุชาติ พวงสำลี และวีรบูรณ์ วิสารทสกุล, 2540: 6) ได้ให้ความหมายของ "ประชาสังคม" ว่าหมายถึง สังคมที่ประชาชนทั่วไปต่างมีบทบาทสำคัญในการจัดการเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตของประชาชน โดยอาศัยองค์กร กลไก กระบวนการ และกิจกรรมอันหลากหลายที่ประชาชนจัดขึ้นไม่ว่าจะเป็นกลุ่ม องค์กร ชมรม สมาคม ซึ่งล้วนมีบทบาทสำคัญ ต่อการผลักดันการเปลี่ยนแปลงทางสังคมทั้งสิ้นจึงเสมือน "สังคม" ของ "ประชา" และประชาสังคมเป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่ไม่ใช่ภาครัฐซึ่งดำเนินโดยอาศัยอำนาจทางกฎหมายและก็ไม่ใช่ภาครัฐกิจซึ่งดำเนินโดยมุ่งหวังกำไรเป็นสำคัญ

สำหรับ ชาติชาย ณ เชียงใหม่ (ใน ชูชัย สุภวงศ์ และชวติ ศาคการณ์ไกล บรรณาธิการ, 2541:93) ได้ให้ความหมายของ "ประชาสังคม" ว่าหมายถึงกลุ่มองค์กรที่เป็นพลังนอกระบบรัฐ เป็นกลุ่มที่รวมตัวกันขึ้นมาโดยจะไม่หวังกำไรหรือหวังกำไรก็ตาม ที่ต้องการมีบทบาทร่วมกับรัฐในการที่จะจัดระเบียบการปกครอง การพัฒนาจัดรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน โดยประชาชนกับรัฐต่างมีหน้าที่ ที่จะร่วมกันจรรโลงการอยู่ร่วมกัน เพราะคำว่า Civic ซึ่งแปลว่า "พลเมือง" โดยเป็นสังคมที่มีพลเมืองเป็นใหญ่ ซึ่งหมายถึง ความเป็นไท มีความรับผิดชอบ มีความตระหนัก ถึงบทบาทการมีข้อตกลงร่วมกับภาครัฐ ในการที่จะดูแลทุกข์สุขของตนเอง และมองว่าองค์กรพัฒนาเอกชนจะเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญในกระบวนการประชาสังคม โดยองค์กรพัฒนาเอกชนจะเป็นส่วนที่สำคัญ เป็นตัวกระตุ้นของประชาสังคม ภาค ประชาสังคม จะแข็งแรงได้องค์กรพัฒนาเอกชน จะเป็นส่วนของสังคมที่สำคัญตัวหนึ่ง โดยเล่นบทเป็นผู้กระตุ้นเป็นเหมือนครูที่คอยกระตุ้นให้เกิดพลัง

4) กลุ่มที่ 4 เป็นกลุ่มที่ ให้ความสำคัญแก่กลุ่มคนชั้นกลางในสังคมและพลังที่ตามคือพลังของสังคม โดยส่วนรวมทั้งหมด นักคิดกลุ่มนี้ได้แก่ เอนก เหล่าธรรมทัศน์ และ วีรยุทธ บุญมี

เอนก เหล่าธรรมทัศน์ (ในชูชัย สุภวงส์ และยุวดี กาตการณ์ไกล บรรณาธิการ, 2541:75) ได้ให้ความสนใจเป็นพิเศษกับประเด็นของคนชั้นกลาง การมีส่วนร่วม ความผูกพันและสำนึกของความเป็นพลเมือง กล่าวคือ "ประชาสังคม" โดยนัยยะของเอนก เหล่าธรรมทัศน์ มิได้หมายถึง "ความเป็นชุมชนของสังคมชนบทเท่านั้นแต่กินความรวมไปถึงคนชั้นกลางภาคเมือง ไม่จำเป็นต้องมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดเป็นเครือญาติ แต่เป็นความผูกพัน ของผู้คนที่หลากหลายต่อกันบนพื้นฐานแห่งความร่วมมือและการแสวงหาการมีส่วนร่วม และด้วยสำนึกที่มีต่อความเป็นพลเมืองนั่นเอง และในประชาสังคมนี้จะต้องมีการประสาน ทั้งผลประโยชน์เฉพาะกลุ่ม และผลประโยชน์ส่วนรวมเข้าด้วยกัน โดยประชาสังคมควรที่จะเดินอยู่บนสายกลางคือทำเพื่อส่วนรวม หมายถึง ผลประโยชน์ส่วนตัวที่ไม่ทำลายส่วนรวม และเพื่อประโยชน์ในระยะยาว"

ส่วน ธีรยุทธ บุญมี (ในชูชัย สุภวงส์ และยุวดี กาตการณ์ไกล บรรณาธิการ, 2541:150-156) มองไปที่การแก้ปัญหาพื้นฐานทางสังคมว่าควรให้ความสำคัญกับ "พลังที่สาม" หรือพลังของสังคม ทั้งนี้โดยใช้คำว่า "สังคมที่เข้มแข็ง" เทียบเคียงกับคำว่า "ประชาสังคม" โดยสังคมเข้มแข็งในความหมายของ ธีรยุทธ บุญมี นี้ "จะเน้นลักษณะที่กระจัดกระจาย พลังทางสังคมที่มาจากทุกส่วน ทุกวิชาชีพ ทุกระดับรายได้ ทุกภูมิภาคของประเทศ" และมองว่า การก่อตัวของประชาสังคม หรือ สังคมเข้มแข็ง นั้นต้องมาจากขั้นตอนต่างๆ คือ " การเกิดจิตสำนึกระดับสังคม การเกิดกลุ่มหรือองค์กรทางสังคมต่างๆ ที่มีจิตสำนึกในการดูแลผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน การเกิดอุดมการณ์ร่วมของสังคม โดยเมื่อจิตสำนึกรับผิดชอบต่อสังคมสูงขึ้น กลุ่มต่างๆมีมากขึ้นและเกิดอุดมการณ์ที่ยึดเหนี่ยวผูกพันกับสังคม ให้เป็นสังคมที่เข้มแข็งและมีคุณธรรม ขึ้นเป็นเสมือนหนึ่งหรือทิศทางพึงปรารถนาที่ควรก้าวต่อไป และสุดท้ายคือการตกผลึกเป็นสถาบันของอุดมการณ์สังคม และกลุ่มองค์กรต่างๆ ที่มีวุฒิภาวะ มีบทบาทเป็นที่ยอมรับในบ้านเมืองอย่างกว้างขวางต่อไป"

5) กลุ่มที่ 5 เป็นกลุ่มที่มีแนวคิด เป็นชุมชนแบบประชาสังคมในแนวราบ โดยมองว่าประชาชนทั่วไปที่เป็นสมาชิกของชุมชนที่มีลักษณะเป็นประชาสังคม จะมีความกระตือรือร้น และสนใจที่จะมีส่วนร่วมในกิจกรรมสาธารณะ และหาทางออกเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม ซึ่งเป็นหัวใจหลักของคุณธรรมของความเป็นพลเมือง ซึ่งนักคิดกลุ่มนี้ ประกอบด้วย พระไพศาล วิสาโล โรเบิร์ต พัทธเนม และ ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร

พระไพศาล วิสาโล (อ้างในสุวิทย์ วินุลผลประเสริฐ บรรณาธิการ, 2540: 54-55) ได้ชี้ให้เห็นว่า โครงสร้างและกระบวนการทัศน์หลักในสังคมปัจจุบัน ได้ทำให้รัฐและตลาด มี

อำนาจมากขึ้นไป ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐและตลาดกับบุคคลนั้น เป็นความสัมพันธ์แนวคิ่ง กล่าวคือ เป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้มีอำนาจ (รัฐและทุน) กับประชาชนธรรมดาที่ไม่มีอำนาจ เพื่อปรับดุลอำนาจนี้ สังคมจำเป็นต้องเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่การจ้องจ้องครทางสังคมที่เน้นความสัมพันธ์ในแนวราบมากขึ้น ซึ่งได้แก่ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่มเพื่อนบ้าน กลุ่มองค์กรเล็กๆ ที่เน้นความไม่เป็นทางการ ความเท่าเทียมกัน และความสมัครใจ ความสัมพันธ์ดังกล่าว จะก่อให้เกิดเครือข่ายความร่วมมือ และจะช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่ภาคสังคม กล่าวโดยสรุป ประชาสังคมจะเป็นกลไกสำคัญทั้งในการถ่วงดุลอำนาจระหว่างรัฐ ตลาด และสังคม ทั้งเสริมให้รัฐ และตลาดมีประสิทธิภาพ และความรับผิดชอบ คืบขึ้น

โรเบิร์ต พัทแนม(อ้างใน นภาพรณี หะวานนท์, 2542:27) มีแนวความคิดว่า สมาชิกของชุมชนประชาสังคมมีสิทธิและพันธะที่ต้องกระทำเท่าเทียมกัน ซึ่งความสัมพันธ์ในชุมชนเป็นความสัมพันธ์ในแนวราบที่ต่างฝ่ายต่างต้องพึ่งพาอาศัยและร่วมมือกัน ซึ่งต่างจากความสัมพันธ์ในแนวคิ่งที่อยู่บนพื้นฐานของสิทธิอำนาจและการพึ่งพิง คนในชุมชนมีความสัมพันธ์แบบเท่าเทียม ไม่ใช่แบบอุปถัมภ์ หรือผู้รับบริการ หรือผู้รับใช้ สมาชิกของชุมชนประชาสังคมจะคบหาสมาคมกับคนอื่นๆ อย่างเป็นธรรม และคาดหวังว่าผู้อื่นจะปฏิบัติต่อตนเองเช่นกัน คนในชุมชนจะตั้งมาตรฐานค่อนข้างสูงต่อรัฐ หรือผู้ปกครอง เดิมใจที่จะทำคามกตึกา และกฎเกณฑ์ คนเหล่านี้จะไม่ได้อะไรมาง่ายๆ หรือตามลำพังใจตนเอง เพราะมีความเข้าใจดีว่าเสรีภาพที่ตนเองได้รับ เป็นผลที่ติดคามมาจาก การที่ตนเองมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ หรือจากการกระทำร่วมกับคนอื่นๆ คนในสังคมที่มีความเป็นประชาสังคมต่ำ จะรู้สึกว่ามีชีวิตมีความเสี่ยง และมักจะต่อต้าน หลีกเลียง หรือปฏิเสธ ที่จะทำตามกตึกาที่คนในระดับสูงเป็นผู้สร้างขึ้นมา ซึ่ง โรเบิร์ต พัทแนม มองว่า ชุมชนแบบประชาสังคมได้สูญสลายไปพร้อมกับสังคมสมัยใหม่ที่มีขนาดใหญ่ มีการใช้เทคโนโลยีที่ก้าวหน้า ไม่มีความเป็นมนุษย์ ทำให้คนมีความเป็นพลเมืองแบบไม่กระตือรือร้นในเรื่องสาธารณะและมีแนวโน้มจะกลายเป็นพวกปัจเจกชนนิยม ความทันสมัยจึงเป็นปฏิปักษ์กับความเป็นประชาสังคมนั่นคือ ชุมชนที่มีความเป็นประชาสังคมน้อยที่สุด คือชุมชนที่มีลักษณะเป็นสังคมประเพณีมากที่สุด

ไซริคน์ เจริญสินโอสพา (2540) มีความเห็นว่าประชาสังคมไม่ใช่รัฐ ไม่ใช่ระบบเศรษฐกิจ และก็ไม่ใช่เรื่องส่วนตัวหรือสังคม แต่เป็นสิ่งที่เรียกว่า "อาณาบริเวณสาธารณะ" ซึ่งปัจจุบันอาณาบริเวณสาธารณะได้ขยายตัวกว้างออกไป พร้อมๆกับการคมนาคมสื่อสารที่สะดวกรวดเร็วขึ้น และเป็นเรื่องของขบวนการเคลื่อนไหวของประชาชน เพื่อนำไปสู่การปกครองแบบประชาธิปไตยที่เข้มข้นและมีที่ว่างให้กับความแตกต่างหลากหลาย มากกว่าระบอบประชาธิปไตย

แบบตัวแทน/ระบอบประชาธิปไตยเสรีนิยม ด้วยการหันกลับมาสู่เรื่อง "ความเป็นพลเมือง" ซึ่งก็คือ เป็นพลเมืองที่มีความขยันขันแข็งในบทบาทหน้าที่ของคนในประชาสังคม มีการสร้างความหมาย และตัวตนของคนในฐานะที่เป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ด้วยการเข้ามามีกิจกรรมอย่าง เข็งขันในประชาสังคม และ ความเป็นการเมือง และ "สิทธิในการไม่เชื่อฟังรัฐของประชาชน" และเป็นพลังที่อยู่นอกสถาบันการเมืองที่ดำรงอยู่

2.3.2 องค์ประกอบของประชาสังคม

อนุชาติ พวงสำลี (2540:6-9) ได้อธิบายถึงองค์ประกอบของความเป็น "ประชาสังคม" ในการประชุมปฏิบัติการเพื่อระดมความคิดในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนระดับตำบล ว่าอาจพิจารณาได้จากองค์ประกอบหลักที่สำคัญ 5 ประการคือ

1) ความหลากหลาย

เป็นคุณลักษณะที่สำคัญในเชิงองค์ประกอบของสังคม กล่าวคือสังคมใดๆ ที่ขาดความหลากหลาย มีเพียงมิติเดียว รูปแบบเดียวก็คงเป็นสังคมที่ขาดการเรียนรู้ ขาดจินตนาการ และเอื้อให้เกิดพัฒนาการกับคนรุ่นต่อไป ลักษณะของสังคมก็คงเปรียบได้ ดังเช่นระบบนิเวศของธรรมชาติ ที่ยึดเกี่ยวได้อย่างสมดุลกัน บนพื้นฐานของความหลากหลายทางชีวภาพ อย่างไรก็ตาม ความหลากหลายทางสังคมนี้ อาจเป็นไปได้ในหลายลักษณะ อาทิ

ก. ความหลากหลายของการรวมตัว อาจมีความแตกต่างหลากหลายกันออกไป ตามระดับความพร้อมหรือลักษณะของกิจกรรมที่สนใจร่วมกัน ตั้งแต่การเป็นกลุ่ม ชมรม องค์กร สมาคม สถาบัน มูลนิธิ สภา สมาพันธ์ สหกรณ์ คณะกรรมการ เป็นต้น

ข. ความหลากหลายเชิงพื้นที่ ลักษณะการรวมตัวกันอาจยึดอาศัยพื้นที่หรืออาณาบริเวณเป็นขอบเขตของการรวมตัวกัน เช่น จังหวัด อำเภอ ตำบล หมู่บ้าน ชุมชน ป๊อ กุ่ม เขต แขวง ย่าน ละแวกบ้าน หรืออาจเป็นขอบเขตเชิงภูมิ น้ำ สายน้ำ คลอง และแม้กระทั่งเขต เศรษฐกิจ อาทิ เขตนิคมอุตสาหกรรม เขตพื้นที่ชายฝั่ง เป็นต้น

ค. ความหลากหลายในรูปแบบของกิจกรรมที่ทำ ซึ่งอาจแยกแยะ ออกมากมายตามลักษณะของรูปแบบและความถนัดของกลุ่มองค์กรนั้นๆ เช่น กลุ่มที่ให้ความสนใจ ในเชิงการรณรงค์เผยแพร่ ก็อาจมีรูปแบบของกิจกรรมเฉพาะทางสื่อ กลุ่มที่สนใจด้านการค้นคว้า หาความรู้ก็อาจมีรูปแบบของกิจกรรมเฉพาะด้านการศึกษาวิจัย เป็นต้น

ง. ความหลากหลายในเชิงประเด็นความสนใจ/ปัญหา เงื่อนไขการรวมตัวเป็นกลุ่มของคนที่สำคัญก็คือ ความสนใจที่ทำให้เกิดความหลากหลายของการรวมตัว เช่น

กลุ่มที่ให้ความสนใจด้านสังคมสงเคราะห์ การออมทรัพย์ ด้านการเมือง ก็ดำเนินกิจกรรมกลุ่มร่วมกันบนพื้นฐานของสิ่งที่สนใจร่วมกัน

จ. ความหลากหลายของกลุ่มคนที่มารวมตัวกัน นับตั้งแต่ วัย อายุ เพศ เชื้อชาติ ศาสนา ความเชื่อ การศึกษา ฐานะ อาชีพ รวมถึงทั้งถึง คนพิการ และผู้ด้อยโอกาส อื่นๆ ความหลากหลายในลักษณะเช่นนี้จะช่วยให้กลุ่มมีลักษณะการเรียนรู้ร่วมกันสูง เพราะจะต้องเข้าใจความต้องการซึ่งกันและกันอย่างมาก

2) ความเป็นชุมชน

ในความหมายของประชาสังคมนั้น อาจครอบคลุมความหมายที่กว้างถึง อาณาบริเวณหรือบริบทขนาดใหญ่ที่สามารถเชื่อมโยงติดต่อถึงกันในทางใดทางหนึ่งหรืออาจพิจารณาถึงความเป็นชุมชนภายในกลุ่มองค์กรเล็กๆ ที่รวมตัวกันด้วยความรัก ความผูกพัน ความเอื้ออาทร ความสนใจ และหรือผลประโยชน์ร่วมกัน ดังนั้น ลักษณะของความเป็นชุมชนก็คงไม่จำเป็นต้องติดชิดกับความเป็นชนบทหรือชุมชนชนบทก็ได้ ความเป็นชุมชนอาจเป็นเรื่องของชุมชนเมือง คนชั้นกลาง นักธุรกิจ สถาบันการศึกษา และรวมถึงความเป็นชุมชนของคนภายในองค์กร อีกด้วย

3) การมีจิตสำนึกสาธารณะ

เป็นคุณลักษณะที่สำคัญและมีความหมายเป็นอย่างยิ่งในองค์ประกอบของประชาสังคม ดังได้กล่าวไปแล้วว่าองค์ประกอบที่สำคัญของความเป็นประชาสังคมคือความหลากหลายของกลุ่มองค์กรในสังคม แต่สิ่งที่เราพบคือเรามีกลุ่มองค์กรประชาสังคมที่ไม่มีความเข้มแข็ง ไม่มีพลังเพียงพอที่จะช่วยผลักดันแก้ไขเปลี่ยนแปลงสังคม ในทางกลับกันกลุ่มองค์กรที่มีความเข้มแข็ง และมีพลังในการกำหนดทิศทางของสังคมก็คือกลุ่มองค์กรทางการปกครอง ความเข้มแข็งขององค์กรในการปกครอง คือ "รัฐที่แข็งตัว" และเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการกำหนดทิศทางการพัฒนาหรือการเป็น "คู่มือรู้ดี" นั้นส่งผลให้เกิดการบั่นทอนศักยภาพความสามารถและมองไม่เห็นพลังของตนเองที่จะมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาต่างๆ ของตนเองและสังคม เฝ้ารอคอยให้ผู้อื่นแก้ปัญหาให้กับคน โดยนัยยะนี้คือทำอะไรให้ประชาชนเกิดสำนึกแห่งความเป็นพลเมือง สำนึกถึงพลังของตนเองว่าจะสามารถร่วมแก้ไขเปลี่ยนแปลงสังคม ดังนั้น ภารกิจที่สำคัญตรงนี้จะอยู่ที่การผลักดันให้เกิดกลุ่มที่สนใจประเด็นสาธารณะขึ้นมามากๆ และสนับสนุนให้เกิดความเข้มแข็งเพื่อเป็นพลังทางสังคม และในที่นี้คงต้องให้ความสำคัญกับเรื่องของกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในสังคม และการสร้างสำนึกในทางสาธารณะ ของคนในสังคมให้มีขึ้นอย่างกว้างขวางมากมาย

นอกจากนั้น ในความหมายของคำว่า "จิตสำนึกสาธารณะ" ยังมี ศรีประภา เพ็ชรมิศรี (ใน อนุชาติ พวงสำลี บรรณาธิการ, 2543: 205-208) ได้ให้ความหมายของคำซึ่งใกล้เคียง

กับ จิตสำนึกสาธารณะ ว่า "จิตวิญญาณสาธารณะ" ซึ่ง หมายถึง การมีความรับผิดชอบต่อสาธารณะ หรือต่อสังคมที่เราดำรงอยู่ และคำว่า "จิตวิญญาณสาธารณะ" ยังหมายถึงสิ่งต่างๆ ดังต่อไปนี้

ก. สิ่งที่ต้องปฏิบัติ โดยต้องมีการสร้างตัวอย่างที่ดี มีกิจกรรมต่อเนื่อง และสิ่งต่างๆ ที่ทำลงไปแล้วจะมีผลกระทบร่วมกันทั้งในแง่บวกและในแง่ลบ มีการกระทำกิจกรรมที่หลากหลาย กระจ่หรือรื้อน มีการปรับเปลี่ยนและมีการติดตามประเมินผล

ข. เป็นประเพณีและความเชื่อ

ค. มีการสร้างทักษะการมีส่วนร่วม มีการถ่ายทอด แลกเปลี่ยนแบ่งปัน เห็นประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว มีการอาสาโดยสมัครใจ และมีการทบทวนอยู่เสมอ

ง. มีความรับผิดชอบทั้งต่อตนเองและต่อส่วนรวม ทั้งสิ่งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม

จ. มีความเข้าใจในสถานการณ์ โดยการทบทวนสิ่งที่ผ่านมา สิ่งที่กำลังดำรงอยู่ และมองการณ์ไกลในอนาคต

ฉ. การมีความเข้าใจและวิพากษ์ที่พ้นจากตัวเองโดยมีความรัก ความเอื้ออาทรต่อผู้อื่น มีความจริงใจ เสียสละ มีคุณธรรม มีวิสัยทัศน์ในเรื่องของสังคม การเคลื่อนไหวใด ที่เกิดขึ้นมุ่งเพื่อประโยชน์ของพลเมือง

โดยมีปัจจัยที่เป็นรูปธรรมอันจะนำไปสู่การพัฒนาจิตวิญญาณสาธารณะได้แก่

ก. การสร้างองค์กร สร้างผู้นำ สร้างสื่อ สร้างวัฒนธรรมใหม่ สร้างประโยชน์ร่วมกัน

ข. การทำให้เกิดกลุ่ม ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ มีการเข้าร่วมกับกลุ่ม มีกิจกรรมสาธารณะ และมีกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง

ค. มีทุนประชาคม ได้แก่ความรู้ ภูมิปัญญา เงิน

ง. การได้รับข้อมูลข่าวสาร ความรู้ต่างๆ ทั้งในระบบและนอกระบบการศึกษา

จ. มีการสร้างเครือข่ายทุกเพศ ทุกวัย

ฉ. การปรับเปลี่ยนโครงสร้างโดยเริ่มจากตัวเอง ให้มีระบบคิดที่จะยอมรับผู้อื่นๆ มีการแยกแยะสิ่งดี-เดว มีอิทธิบาท 4

ช. มีสิ่งที่จะต้องสร้างขึ้น ได้แก่ ศักดิ์ศรี เกียรติยศ สร้างกฎระเบียบร่วมกัน สร้างความตระหนัก มีการปลูกฝังตั้งแต่เด็ก สร้างให้เกิดวัฒนธรรมใหม่

ซ. ความรู้สึกเป็นเจ้าของในฐานะพลเมืองไทย การสร้างจิตสำนึก
ในความเป็นเจ้าของร่วมกัน การมีสิทธิทั้งส่วนบุคคลและส่วนรวม

ฅ. การมีส่วนร่วมได้ ด้านต่างๆ มีการเปิดโอกาสให้แสดงออก มี
ประเด็นที่จะเคลื่อนไหวร่วมกัน มีการเสียดสะทุมเท เอาจริงเอาจังและต่อเนื่อง ในขณะที่ชวกันไม่
ติครูปแบบ มีการสร้างเครือข่าย และมีมาตรการหรือกฎหมายบังคับ

ฉ. ทนทางวัฒนธรรม ได้แก่ ศาสนา ประเพณี ความเชื่อ
จริยธรรม ความเอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ เอื้ออาทรต่อกันและสามารถปลูกฝังได้ โดยเริ่มจากสถาบันครอบครัว
โดยการให้การศึกษา และสื่อจะมีส่วนร่วมสร้างให้เกิดความคิดหลากหลาย ที่ชี้ให้เห็นคุณโทษต่างๆ
รวมทั้งการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วม มีชุมชนแห่งการเรียนรู้

ค. การมีผู้นำและบุคคลสาธารณะ ที่เป็นแบบอย่างมีจิตสำนึกค่อ
สังคม มีคุณธรรม และสามารถสร้างผู้นำร่วมได้

ส่วนลักษณะในด้านการรู้สึกหรือการมีจิตสำนึกสาธารณะนั้น ตามแนวคิด
ของ Karthwohl, Bloom และ Masia (อ้างในจิตติมา กัตัญญ, 2537) เชื่อว่าคุณลักษณะด้านการรู้สึกเป็น
โครงสร้างของความรู้สึกภายในจิตที่มีลำดับขั้นจากระดับที่พอใจน้อยๆ ไปจนถึงสูงสุดที่พอใจมากๆ
โดยจำแนกลำดับขั้นของการรู้สึกแบ่งออกเป็น 5 ระดับ ดังนี้

ก. ระดับพอใจรับรู้ เป็นระดับที่สนใจ รับรู้ มักแสดงออกด้วยการ
เข้าร่วมกิจกรรม ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งนั้น

ข. ระดับเต็มใจตอบสนอง เป็นระดับที่พอใจสิ่งนั้น มักแสดงออก
ด้วยการค้นหา รวบรวมให้ได้มาซึ่งสิ่งนั้น พุคและกระทำไปในแนวทางที่ขึ้นชมต่อสิ่งนั้น

ค. ระดับเห็นคุณค่า เป็นระดับที่เห็นคุณค่าหรือเห็นความสำคัญ
ของสิ่งนั้น แสดงออกด้วยการพยายามแสวงหาในสิ่งนั้น ชักชวนและรณรงค์ เพื่อให้ผู้อื่นยึดถือคล้อย
ตามในสิ่งนั้น

ง. ระดับจัดระบบ เป็นระดับที่สรุปคุณค่าของสิ่งต่างๆ ขึ้นเป็น
เกณฑ์ หรือหลักการของความคิดความงามที่ใช้ยึดถือ เป็นแนวทางของการประพฤติปฏิบัติ

จ. ระดับลักษณะพิสัย เป็นระดับที่ซึมซาบคุณค่าของความคิดความ
งาม เข้าเป็นอุดมการณ์ที่แน่นแฟ้นของบุคลิกภาพที่ถาวร

ตามแนวคิดนี้ ลักษณะความรู้สึกจะค่อยๆ เพิ่มพูนจากความเข้มข้นน้อยๆ
ในระดับที่ 1 และทวีความเข้มข้นเป็นความรู้สึกพอใจที่มั่นคง ในระดับที่ 2-3-4 และ 5 ซึ่งกลุ่มที่มีจิต
สำนึกร่วมกัน จึงต้องเป็นกลุ่มที่สร้างอนาคตร่วมกัน มองเห็นอนาคตข้างหน้าร่วมกัน ตระหนักรับรู้
และเข้าใจร่วมกันถึงทิศทางข้างหน้าที่จะ ไปด้วยกัน หรือทำกิจกรรมร่วมกัน

4) เกิดกิจกรรมและความต่อเนื่อง

บนพื้นฐานของกระบวนการกลุ่มที่หลากหลาย รวมตัวกันเป็นชุมชนที่มีความรัก ความเอื้ออาทร และสมานฉันท์ร่วมกันนั้น คงจะยังไม่เพียงพอ หากไม่สามารถผลักดันให้เกิดการกระทำหรือกิจกรรมร่วมกัน ความหมายของความเป็นประชาสังคมที่สำคัญ คือ กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันหรือการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ นั่นเอง ยิ่งในสังคมที่มีพลวัตสูงในปัจจุบัน ยิ่งต้องอาศัยนวัตกรรมใหม่ๆ ทางสังคมที่เอื้อให้เกิดการเรียนรู้อย่างรวดเร็ว การสร้างเงื่อนไขหรือกิจกรรมร่วมกันที่จะก่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันของคนในสังคม ตลอดจนการพัฒนาให้เกิดความต่อเนื่องของกิจกรรม และการเรียนรู้ร่วมกันของคนในสังคมย่อมจะเป็นองค์ประกอบที่สำคัญหนึ่งของ "ประชาสังคม"

5) มีเครือข่ายและการติดต่อสื่อสาร

ด้วยเหตุผลที่ตนเองเคียวกันกับเรื่องของกิจกรรมและความต่อเนื่อง กลุ่มประชาสังคมที่จะมีความยั่งยืนและมีความหมาย ย่อมต้องมีระบบการจัดการที่ดี มีระบบการสื่อสารแลกเปลี่ยน ตลอดจนการสร้างเครือข่ายแห่งการเรียนรู้ร่วมกัน ประสบการณ์ของการเรียนรู้บนพื้นที่ที่หลากหลายบนกิจกรรมที่หลากหลาย คือ สร้างสรรค์ที่จะนำพาสังคมไปข้างหน้าร่วมกันอย่างสันติ "พลังที่สาม" จะมีความเข้มแข็งได้ ย่อมเกิดจากการขีดโงงความสามารถและพลังย่อยๆ ในแต่ละส่วนของสังคมเข้ามาเชื่อมต่อกันเป็นสังคมที่มีความเข้มแข็ง มีพลัง

สำหรับ สุวิทย์ วิบุลผลประเสริฐ และ โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ ได้อธิบายถึงองค์ประกอบที่คล้ายคลึงกันของ "ประชาสังคม" จำนวน 3 องค์ประกอบ คือ

1) จิตสำนึกประชาสังคม

สุวิทย์ วิบุลผลประเสริฐ (2540:13) อธิบายว่าหมายถึงความคิดและความยอมรับในเรื่องการรวมตัวกันอย่างอิสระด้วยความรัก ความเอื้ออาทร ความยอมรับในความคิดเห็นของกันและกัน ในอันที่จะเรียนรู้ร่วมกันหรือแก้ปัญหาที่เผชิญอยู่ การรวมตัวกันจึงเป็นลักษณะหุ้นส่วนกัน เป็นความสัมพันธ์ในแนวราบมีอิสระ และมีการเรียนรู้ร่วมกัน ส่วน โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ (2540:68-70) อธิบายว่า หมายถึง ความตื่นตัวของสังคม และการยอมรับในสาธารณะจนถึงความสำคัญขององค์คุณแห่งประชาสังคม โดยการเห็นความสำคัญและเคารพ ในคุณค่าของความคิดริเริ่มอิสระของปัจเจกบุคคล ที่จะทำงานเพื่อสังคมส่วนรวม โดยไม่ต้องอยู่ใต้อาณัติของอำนาจการเมืองที่เป็นทางการ และเน้นการมีส่วนร่วมโดยสมัครใจในการสร้างสรรค์สังคม ในแง่หนึ่ง หากกล่าวในเชิงหลักการแล้ว ถ้าสังคมปราศจากจิตสำนึกที่เคารพในคุณค่าของความคิดริเริ่มและศักยภาพของปัจเจกแล้ว ย่อมเป็นการยากที่จะสร้างระบบคุณค่าและบรรทัดฐาน

ของสังคมที่เป็น เช่น ความไวเนื้อเชื่อใจกัน ความอดกลั้นต่อความขัดแย้ง ความสมานฉันท์ และการเปิดกว้างยอมรับในความหลากหลาย ยิ่งไปกว่านั้นการเคารพในขีดความสามารถและศักยภาพของบุคคลในการร่วมสร้างสรรค์สังคม ยังเป็นรากฐานของประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วมทางการเมือง จะเป็นรากแก้วของ "การเมืองสาธารณะ" ที่ประชาชนเป็นเจ้าของ

2) โครงสร้างองค์กรประชาสังคม

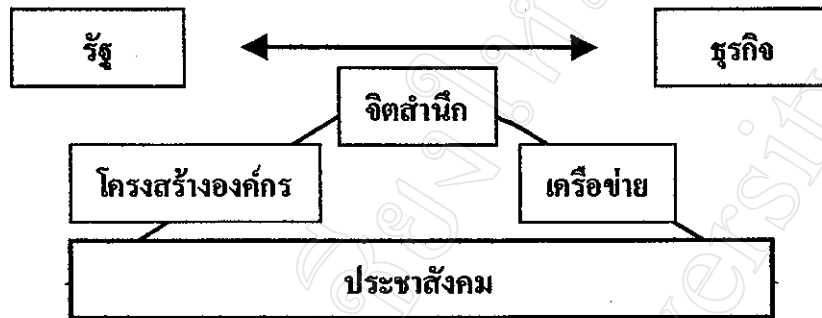
สุวิทย์ วิบุลผลประเสริฐ (2540:14) อธิบายว่าหมายถึง กลุ่มการรวมตัว ซึ่งอาจเป็นองค์กรที่เป็นทางการ (นิติบุคคล) หรือไม่เป็นทางการก็ได้ เป็นกลุ่มที่รวมตัวกันเฉพาะคราว เฉพาะเรื่องหรือต่อเนื่องก็ได้ สมาชิกของกลุ่มอาจจะเป็นบุคคลในภาครัฐ ภาคธุรกิจหรือประชาชน หรือรวมกันอยู่ก็ได้ จำนวนสมาชิกไม่จำกัด มีสมาชิกเพียง 2-3 คนก็ได้ รูปแบบที่เห็นมากที่สุดคือ องค์กรเอกชนสาธารณประโยชน์ในลักษณะต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นมูลนิธิ สมาคม ชมรม สมาพันธ์ สหพันธ์ ชุมนุม กลุ่มออมทรัพย์หรือกลุ่มอื่นๆ และ สุวิทย์ วิบุลผลประเสริฐ กล่าวย้าว่าประเด็นสำคัญคือ การรวมกลุ่มต้องมีจิตสำนึกประชาสังคมครบถ้วน องค์กรการรวมกลุ่มที่มีลักษณะจัดตั้ง ขึ้นมา ขาดการสร้างหุ้นส่วนกัน ไม่มีการเรียนรู้ร่วมกัน และมีลักษณะความสัมพันธ์ในแนวดิ่ง แม้จะเกิดอยู่ในชุมชน ไม่ว่าจะสนับสนุนโดยภาครัฐหรือองค์กรเอกชน ยังไม่สามารถนับเป็นประชาสังคมได้ เพราะขาดจิตสำนึกประชาสังคม การมีองค์กร หมายถึง มีระบบการจัดการ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติและนำไปสู่การแก้ปัญหา

3) เครือข่ายประชาสังคม

สุวิทย์ วิบุลผลประเสริฐ(2540:14-15) ได้อธิบายว่า หมายถึง โครงสร้างและกระบวนการ ซึ่งเชื่อมโยงสมาชิกในกลุ่มหรือเชื่อมโยงองค์กรประชาสังคมต่างๆเข้าด้วยกัน ปัจจัยสำคัญของเครือข่ายประชาสังคม คือ ระบบการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพและการสัมพันธ์กันด้วยความสมานฉันท์ เครือข่ายประชาสังคม จะเป็นสิ่งช่วยรวมพลังแห่งจิตสำนึกของสมาชิก และองค์กรประชาสังคมต่างๆให้เกิดขึ้น "อำนาจที่สาม" ที่มีความเข้มแข็งในสังคมขึ้นมา

โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ (ในสุวิทย์ วิบุลผลประเสริฐ บรรณาธิการ, 2540:72-73) ได้ อธิบายถึงเครือข่ายประชาสังคมว่าหมายถึง โครงสร้าง หรือ กระบวนการที่เชื่อมโยงองค์กรอิสระ สาธารณประโยชน์และปัจเจกชนอิสระเข้าด้วยกัน และทำให้เกิดการสื่อสารสนทนาระหว่างองค์กรเหล่านั้นกับปัจเจกชนและสาธารณะชน ในเครือข่ายประชาสังคม กระบวนการที่ประสานและถ่ายทอดความคิดเห็น ทศนคติและประสบการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้นจะยกระดับจิตสำนึกของปัจเจกบุคคลจากการเป็นฝ่ายถูกกระทำมาเป็นฝ่ายกระทำต่อสังคม

องค์ประกอบของประชาสังคม ทั้ง 3 ประการดังกล่าว คือ จิตสำนึกประชาสังคม โครงสร้างองค์กรประชาสังคม และ เครือข่ายประชาสังคม ต่างเป็นเหตุปัจจัยให้กันและกัน ดังแผนภูมิที่ 2.1 ดังนี้

แผนภูมิที่ 2.1 แสดงองค์ประกอบประชาสังคม (ที่มา: สุวิทย์ วิบุลผลประเสริฐ, 2540 : 31)

สำหรับทวิศักดิ์ นพเกษร (2541) ได้อธิบายถึงองค์ประกอบประชาสังคมที่เข้มแข็งว่าประกอบด้วย

1) จิตสำนึกประชาสังคม คือสำนึกว่าตนเป็นเจ้าของปัญหาของชุมชน และมีเจตจำนงที่จะเข้าร่วมรับผิดชอบและร่วมกันแก้ไขปัญหากับฝ่ายต่างๆ ขอมรับในการรวมตัวและความคิดเห็นอย่างเท่าเทียมกัน ด้วยมิตรภาพในการเรียนรู้ร่วมกันหรือแก้ไขปัญหากันที่เผชิญอยู่ ให้ความสำคัญกับศักยภาพของปัจเจกชนในชุมชน ขอมรับและเห็นคุณค่าความแตกต่างหลากหลายของสมาชิกในการร่วมทำงานด้วยกัน การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการแก้ปัญหาชุมชน เป็นตัวกระตุ้นให้เกิดจิตสำนึกความเป็นชุมชน

2) โครงสร้างพื้นฐานสาธารณะและช่องทางสื่อสาร หมายถึงโครงสร้างที่เอื้อให้ผู้คนมีโอกาสสื่อสารพูดคุยถึงปัญหาร่วมกันไป ไม่ว่าจะเป็นการพูดคุยที่เป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ เวทีประชาคม ในรูปแบบต่างๆ จึงเป็นที่ที่สร้างความเป็นพลเมืองให้กับประชาชนในการร่วมมือกันแก้ไขปัญหากองชุมชนและสาธารณะ โครงสร้างพื้นฐานสาธารณะแยกได้หลายระดับคือ

ก. ระดับพื้นฐานที่สุดคือการพบปะของผู้คนเป็นบางครั้งบางคราว เช่นการพบปะของเพื่อนบ้านในวัด ซึ่งเปิดโอกาสให้คนมาสัมพันธ์กันและกัน พูดคุยถึงประเด็นสาธารณะ

ข.ระดับถัดมาคือ การรวมตัวเป็นกลุ่มงานด้านใดด้านหนึ่งหรือเป็นองค์กร เช่นกลุ่มเกษตรกร กลุ่มออมทรัพย์ มูลนิธิชุมชน ชมรม

ค. ระดับสูงสุดคือ องค์กรร่ม (Umbrella organization) ที่ทำหน้าที่เชื่อมองค์กรสมาชิกและสมาชิกเข้าหากันเป็นเครือข่ายชุมชน องค์กรต่างๆ ในประชาสังคมที่เข้มแข็งการพบปะกันในเวทีประชาคม ต้องขยายไปถึงการให้โอกาสคนแปลกหน้าที่สนใจเรื่องเดียวกันด้วย ประชาชนมีโอกาสเข้าร่วมในการพูดคุยถึงปัญหา ความเป็นอยู่ของชุมชนไม่เพียงในเวทีเล็ก แต่รวมไปถึงเวทีสาธารณะขนาดใหญ่ด้วย

3) กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนและการตัดสินใจ สำหรับการตัดสินใจในกิจกรรมสาธารณะนั้น ต้องดำเนินการหลังกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งหมายถึง สิ่งที่ประชาชนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ผ่านการแลกเปลี่ยนข้อมูลความคิดกับคนในชุมชนสาธารณะ สิ่งที่น่ามักทำกันเป็นนิจ คือการรวบรวมหลักฐานข้อมูลชักจูงให้ประชาชนเชื่อว่าข้อเสนอของผู้นำถูกต้องชอบธรรมเหมาะสมที่สุด อย่างไรก็ตามกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนมิใช่การรับฟังข้อเสนอและข้อมูลเท่านั้น ประชาชนจำเป็นต้องพูดคุยถกเถียงแลกเปลี่ยนข้อมูลความคิดเห็นซึ่งกันและกัน เพราะไม่มีใครมีประสบการณ์เหมือนกันในเรื่องเดียวกัน ต่างคนต่างมีประสบการณ์และมองสิ่งเดียวกันจากมุมมอง และการให้คุณค่าที่แตกต่างกัน ชุมชนที่มีประชาสังคมเข้มแข็งจึงเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้

4) ภาวะการนำและผู้นำชุมชน ลักษณะเด่นของชุมชนที่เป็นประชาสังคม มิได้เกิดจากจำนวนและแหล่งที่อยู่ของผู้นำ แต่อยู่ที่วิถีทางที่ผู้นำสัมพันธ์กับคนอื่น ผู้นำเช่นนี้จะทำหน้าที่เป็นผู้ให้โอกาสแก่ผู้คนเข้ามามีส่วนร่วมและริเริ่มสร้างสรรค์ และไม่ผูกขาดความคิดหรือการเป็นเจ้าของปัญหาหรือเจ้าของชุมชน ชุมชนจะเต็มไปด้วยภาวะการนำจากผู้คนหลากหลายที่มีความสามารถต่างๆ กัน มีวิสัยทัศน์ก้าวไกล มองปัญหาชุมชนทั้งชุมชนอย่างเชื่อมโยง พร้อมทั้งจะเรียนรู้แลกเปลี่ยนข้อมูลความคิดเห็น ผู้นำที่หลากหลายเหล่านี้จะไม่ค่อยแตกต่างจากชาวบ้านคนอื่น คือไม่มีชนชั้นผู้นำที่แยกจากผู้ตามและคอยปกป้องฐานะของตนเอง ทั้งควบคุมการกระทำของคนอื่นอย่างเข้มงวด หากแต่จะเป็นผู้นำที่ผนึกตัวเองเข้ากับชุมชนอย่างแนบแน่นและร่วมทำประโยชน์เพื่อชุมชน การเข้าร่วมพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาสาธารณะในเวทีประชาคม และมีส่วนร่วมในกิจกรรมแก้ปัญหาชุมชน จะทำให้ประชาชนจำนวนมาก เกิดภาวะการนำภายในตนเอง กลายเป็นผู้นำตามธรรมชาติที่หลากหลายในชุมชน

5) ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสถาบัน ชุมชนที่เป็นประชาสังคม มักจะไม่พึ่งพาสถาบันของรัฐอย่างเดียว ตรงข้ามกับชุมชนที่ไม่เข้มแข็งมักจะพึ่งพารัฐ ส่งผลทำให้รัฐมีการรับผิดชอบในทุกๆด้าน จนไม่สามารถตอบสนองความต้องการได้ทั้งหมด นำมาซึ่งความไร้ประสิทธิภาพในที่สุด ในประชาสังคม ความสัมพันธ์ของคนไม่ว่าจะเป็นในรูปองค์กรหรือเครือข่าย

ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ มักเป็นความสัมพันธ์ต่อกันในแนวระนาบ ส่วนในชุมชนที่ไม่เป็นประชาสังคม ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน และคนกับสถาบันทางสังคม เป็นความสัมพันธ์ในแนวคิ่งหรือแบบอุปถัมภ์ ข้อมูลที่ไหลตามช่องทางความสัมพันธ์ในแนวคิ่งมักเชื่อถือได้น้อย ความสัมพันธ์ในแนวคิ่งก่อให้เกิดการปกครองแบบมาเฟียและเศรษฐกิจการเมืองดำหลัง

2.3.3 เงื่อนไขของความเป็นประชาสังคม

อนุชาติ พวงสำลี (2540:10) ได้อธิบายถึงเงื่อนไขของความเป็น "ประชาสังคม" ในการประชุมปฏิบัติการเพื่อระดมความคิดในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนระดับตำบล ว่านอกจากความสำคัญของประชาสังคมด้านองค์ประกอบแล้ว ภารกิจในการสร้างหรือผลักดันประชาสังคม ยังจำเป็นต้องพิจารณาถึงเงื่อนไขต่างๆที่สำคัญอันจะนำไปสู่การสร้างความเป็นประชาสังคม พงจะรวบรวมเป็นประเด็นต่างๆดังนี้

1) สร้างวิสัยทัศน์ร่วมกัน

ความเป็นกลุ่ม องค์กรที่มีสำนักต่อสาธารณชนนั้น มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่คนในองค์กร หรือกลุ่มประชาสังคม จะต้องมองเห็นอนาคตข้างหน้าร่วมกัน รู้และเข้าใจร่วมกันถึงทิศทางข้างหน้าที่จะไปด้วยหรือทำกิจกรรมร่วมกัน ดังนั้นการสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกันของกลุ่มคนในประชาสังคมจึงเป็นเงื่อนไขที่จำเป็น หากมีเช่นนั้นแล้ว ประชาสังคมจะไม่มีพลัง ขาดทิศทางและเป้าหมายร่วมกัน

2) การมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง

ด้วยองค์ประกอบที่มีความหลากหลาย การมีส่วนร่วมของทุกคน ทุกฝ่ายย่อมเป็นเงื่อนไขให้เกิดการรับรู้ ตัดสินใจ และร่วมลงมือปฏิบัติเพื่อผลักดันการเปลี่ยนแปลงที่จำเป็นร่วมกัน

3) ความเป็นธรรมชาติที่มีใช้การแต่งตั้งจัดตั้ง

ด้วยความเป็นองค์กรของสังคมที่อยู่นอกเหนือจากการควบคุมของอำนาจรัฐประชาสังคม จึงต้องเกิดขึ้น บนเงื่อนไขของสำนักที่จะดำเนินกิจกรรมร่วมกันบนพื้นฐานของการเติบโตไปอย่างเป็นธรรมชาติ การจัดตั้งหรือแต่งตั้งโดยกลไกอำนาจรัฐย่อมทำให้องค์กรและการดำเนินกิจกรรมขาดความเป็นอิสระ และในที่สุดจะขาดความยั่งยืนต่อเนื่อง หรือกล่าวอีกด้านหนึ่ง การเกิดและเติบโตขึ้นอย่างเป็นธรรมชาติย่อมจะเป็นเครื่องพิสูจน์ถึงระดับแห่งสำนักของความเป็นพลเมืองว่าจะสามารถแสดงศักยภาพในการร่วมแก้ปัญหาที่ซับซ้อนของชุมชน หรือ ท้องถิ่นได้มากน้อยเพียงใด

4) มีความรัก ความเอื้ออาทร สมานฉันท์

การรวมกลุ่มของประชาชนสังคมบนพื้นฐานที่หลากหลายนั้นจำเป็นต้องสร้างขึ้นบนฐานแห่งความรัก ความเมตตา ความเอื้ออาทร และสามัคคี ความแตกต่างย่อมเกิดขึ้นได้ ความแตกต่างเป็นสิ่งดีและมีจำเป็นต้องนำไปสู่ความแตกแยกเสมอไป ดังนั้นเงื่อนไขแห่งความรักสมานฉันท์จะเป็นส่วนเชื่อมโยงให้เกิดความร่วมมืออย่างมีพลัง

5) มีองค์ความรู้และความสามารถในการแสวงหาความรู้

ประชาสังคมจะต้องสร้างและสะสมองค์ความรู้ที่สามารถปรับใช้ และเรียนรู้เพิ่มขึ้นอยู่ตลอดเวลา และกลุ่มประชาสังคมจะต้องมีศักยภาพและความสามารถพอที่จะแสวงหาความรู้อีกด้วย

6) มีการเรียนรู้จากการปฏิบัติหรือทำกิจกรรมร่วมกัน

เงื่อนไขของการเรียนรู้ร่วมกันของคนในสังคมจะช่วยสร้างให้เกิดพลัง "เกิดปัญญาหมู่" "เกิดใจหมู่" เงื่อนไขที่จะสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นกับพลังที่สาม หรือชุมชนสังคม นั่นก็คือ เงื่อนไขแห่งการเรียนรู้ร่วมกันของคนในสังคม ซึ่งจำเป็นที่จะต้องอาศัยเทคนิควิธีการมากมายหลากหลายและสอดคล้องกับเงื่อนไขและบริบทของแต่ละพื้นที่ แต่ละกลุ่ม ซึ่งจะต้องคิดค้นร่วมกัน

7) มีการติดต่อสื่อสารกันอย่างต่อเนื่อง

เครือข่ายความร่วมมือการสื่อสารเพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเรื่องความจำเป็นที่จะทำให้ประชาสังคมมีความเติบโตและขยายตัวออกอย่างมั่นคง ระบบการสื่อสารของประชาคมมิใช่เรื่องง่าย เนื่องจากมีองค์กรตั้งการในแนวดิ่ง แต่เป็นการสื่อสารในแนวราบ ดังนั้นการคิดค้นรูปแบบใหม่ๆ การเชื่อมโยงเครือข่ายความร่วมมือต่างๆ นับเป็นแนวทางสำคัญเพื่อการสื่อสาร นอกจากนี้ ความร่วมมือกับสื่อสารมวลชนและการสร้างความเข้มแข็งให้กับสถาบันสื่อมวลชนทั้งในส่วนกลางและท้องถิ่น ย่อมจะเป็นวิธีการสื่อสารของประชาสังคมที่สำคัญ

8) มีระบบการจัดการที่ดีมีประสิทธิภาพ

จุดอ่อนของภาคสังคม คือความสามารถในการจัดการ การเติบโตของภาคธุรกิจที่มีความเข้มแข็ง มีพลัง ก็เพราะมีระบบการจัดการที่ดี ดังนั้น การสร้างประชาสังคมจะต้องวางอยู่บนพื้นฐานของการจัดการที่ดี การจัดการที่ดีนี้ ต้องดีทั้งองค์กร ระบบ และประสิทธิภาพของทั้งคนและองค์กร

สำหรับ เฮอร์าน ไฮเด็น (อ้างใน อรทัย อาจอ่ำ และ กุศล สุนทรธาดา, 2541:54-56) มีความเห็นว่า องค์กรด้านประชาสังคมไม่ว่าจะเป็นในรูปของกลุ่ม/สมาคม/ชมรม/ศูนย์/มูลนิธิ/สโมสร ฯลฯ หรืออื่นใดก็ตาม ควรจะมีคุณลักษณะที่สำคัญๆ ดังต่อไปนี้

1) มีความเป็นตัวของตัวเอง กล่าวคือ ควรจะเป็นองค์กรที่เป็นอิสระ (ไม่ขึ้นกับรัฐ) มีความสามารถในการตัดสินใจต่างๆ ด้วยตนเอง มีอิสระในการคัดสรรหรือเลือกผู้นำของตนเอง และรวมทั้งสามารถที่จะทำการควบคุมทรัพยากรต่างๆ หรือจัดการทรัพยากรต่างๆ ด้วยตนเอง (ทั้งทรัพยากรทางเศรษฐกิจและทรัพยากรเชิงการจัดการต่างๆ)

2) โครงสร้างการบริหารของกลุ่ม/องค์กรต่างๆ เหล่านี้ มีการจัดวางโครงสร้างที่มีความเป็นประชาธิปไตย กล่าวคือ องค์กร/กลุ่มทางด้านประชาสังคม จะต้องมีความเป็นประชาธิปไตยในตัวของมันเอง เพื่อให้สมาชิกได้มีโอกาสเรียนรู้และซึมซับ ค่านิยมหรือคุณค่าแบบประชาธิปไตย ซึ่งโครงสร้างดังกล่าวจะต้องให้ความสำคัญกับทุกคน ทุกส่วนในองค์กร ยิ่งโครงสร้างในการตัดสินใจเป็นแบบแนวราบมากเท่าใด ก็ยิ่งเป็นการชี้ให้เห็นว่าเป็นองค์กรที่ยึดมั่นในหลักการ หรือระบบคุณค่าของความเป็นประชาธิปไตยมากเท่านั้น ดังนั้น องค์กรที่มีโครงสร้างที่เป็นลำดับชั้นหรือมีความกดทับ ไม่เท่าเทียมในด้านอำนาจการตัดสินใจของสมาชิกในองค์กร (หรือเป็นแบบแนวตั้ง) หรือเป็นองค์กรที่ถูกครอบงำด้วยโครงสร้างความสัมพันธ์แบบระบบอุปถัมภ์ ก็คงจะไม่สามารถเป็นองค์กรที่ทำงานอุทิศเพื่อการสร้างประชาสังคมที่มีความเป็นประชาธิปไตย

3) กลุ่ม/องค์กร ด้านประชาสังคม จะต้องมีวัฒนธรรมแบบประชาธิปไตยที่สำคัญยิ่ง ประการหนึ่งคือ มีความโปร่งใส และเปิดกว้างเพื่อให้มีการตรวจสอบได้ตลอดเวลา ทั้งโดยสมาชิกขององค์กรและคนภายนอกที่สนใจ ดังนั้น องค์กรในลักษณะนี้ ควรจะต้องมีกลไกต่างๆ ที่ทำให้สมาชิกขององค์กรสามารถตรวจสอบการตัดสินใจ และการปฏิบัติการหรือการกระทำต่างๆ ของผู้นำขององค์กรของตนได้ นอกจากนี้ผู้นำขององค์กรประเภทนี้จะต้องพร้อมในการเคารพกฎและหลักการของการตรวจสอบและการแสดงให้เห็นถึงความโปร่งใส รวมทั้งยอมรับด้วยความสมัครใจถึงความสำคัญและคุณภาพของหลักการดังกล่าว มีความหมายและมีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อการทุ่มพิงักถอ "ความเป็นประชาสังคม" ให้มีความแข็งแกร่งมากยิ่งขึ้น

4) เป็นองค์กรที่เปิดกว้าง และ ใจกว้าง สามารถที่จะรับใครก็ได้ให้เข้ามาเป็นสมาชิก และในการรับคนเข้ามาเป็นสมาชิกหรือเข้ามาทำงานในองค์กรประเภทนี้ ก็คงจะมีการใช้ระบบและวิธีการที่เปิดกว้าง หมายถึง ไม่จำกัดเฉพาะพวกพ้องของตน หรือจำกัดตัวเองอย่างแคบๆ อยู่ภายในเครือญาติเดียวกัน หรือมีเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ ศาสนาเดียวกันเท่านั้น โดยปกติองค์กรต่างๆ ที่มีข้อจำกัดด้านศาสนา เชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ หรือ มีการกีดกันคนอื่นๆ ไม่ให้เข้าร่วม และไม่ไปร่วม

มีคอนทราสมาคมกับกลุ่ม องค์กร ปึงเจกบุคคลอื่นๆ ไม่นับเป็นองค์กรด้านประชาสังคม เพราะทำให้สังคมเกิดการแบ่งออกเป็นขั้วต่างๆ มากมาย ซึ่งไม่เป็นผลดีต่อระบบประชาธิปไตยแบบพหุลักษณะ

5) ประสิทธิภาพ และความสามารถในการสร้างเครือข่ายหรือรูปแบบอื่นๆ ในการเชื่อมต่อกับองค์กรต่างๆ ก็มีความสำคัญ บทบาทที่สำคัญยิ่งประการหนึ่งขององค์กรด้านประชาสังคม คือ การเป็นผู้นำในด้านการให้ความรู้ต่างๆ แก่สังคม และนำไปเกิดการปะทะสังสรรค์อย่างสร้างสรรค์ และการแลกเปลี่ยนในระหว่างองค์กรต่างๆ ของสังคมด้วย

ส่วน เซลิกแมน (ฮ้างโน อมรา พงศาพิชญ์, 2541:159) ได้กล่าวถึงสังคมที่มีลักษณะเป็นประชาสังคม ว่า องค์กรประชาสังคมจะทำหน้าที่เป็นกลไกตรวจสอบการทำงานของหน่วยงานต่างๆ ประชาสังคมคือสังคมที่มีองค์ประกอบย่อยแยกต่างหากจากกลไกรัฐ และกลุ่มย่อยหรือกลุ่มองค์กรสังคมเหล่านี้ มีวิสัยทัศน์ในเรื่องการพัฒนาทางสังคม ที่ให้ความสำคัญกับเรื่องจริยธรรม คนในฐานะสมาชิกของสังคมเป็นปัจเจกบุคคลและสาธารณชนพร้อมๆ กัน บางครั้งปัจเจกชนต้องเสียสละความสุขส่วนตัวเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม ความสัมพันธ์ระหว่างส่วนที่เป็นสาธารณะและส่วนที่เป็นปัจเจกชน อาจส่งผลให้ปัจเจกชนเข้าร่วมในกิจกรรมสาธารณะในฐานะสมาชิกขององค์กรประชาสังคม เพื่อตรวจสอบการทำงานของหน่วยงานภาครัฐและภาคธุรกิจ ไม่ให้เอารัดเอาเปรียบละเมิดสิทธิส่วนบุคคล หรือค้ำกำไรเกินควรได้ ความคิดเรื่องประชาสังคมกับรัฐธรรมนูญ และบทบาทขององค์กรประชาสังคมมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด เพราะมีองค์ประกอบร่วมกันหลายองค์ประกอบ ที่เห็นได้ชัดคือการยอมรับว่าสังคมมีความหลากหลาย ความซับซ้อนและองค์กรประกอบสังคมควรเป็นตัวจักรช่วยสร้างพลวัต ให้เกิดการขับเคลื่อน เพื่อนำสังคมไปสู่สภาวะที่ดีกว่าเดิม องค์กรประชาสังคมเป็นรูปแบบหนึ่งของการรวมพลังของปัจเจกเป็นกลุ่มย่อยๆ อีตระจากภาครัฐ และภาคธุรกิจ ทำหน้าที่ตรวจสอบการทำงานของภาครัฐและภาคธุรกิจเอกชน

การนำแนวคิดเกี่ยวกับประชาสังคม มาร่วมวิเคราะห์ในการศึกษาครั้งนี้ เพื่อใช้เป็นแนวทาง ในการศึกษาเรื่อง ความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการมูลฝอยภายใต้แนวคิดประชาสังคม โดยเน้นที่ลักษณะของการจัดการมูลฝอยของชุมชน องค์ประกอบของความเป็นประชาสังคมในการจัดการมูลฝอยของชุมชน ตลอดจนปัจจัยภายในและภายนอกชุมชนที่มีผลต่อการจัดการมูลฝอยของชุมชน โดยการศึกษาครั้งนี้ได้ให้ความหมายของคำว่าประชาสังคม และได้กำหนดลักษณะขององค์ประกอบความเป็นประชาสังคมไว้ดังนี้

คำว่า "ประชาสังคม" หมายถึง "การที่คนในสังคม ซึ่งมีจิตสำนึกร่วมกัน มารวมตัวกัน ในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วนกัน เพื่อร่วมกันกระทำบางอย่าง ทั้งนี้ด้วยความรักและความเอื้ออาทรต่อกัน มีการติดต่อสื่อสารกัน ภายใต้ระบบการจัดการเพื่อให้เกิดความรู้ร่วมกัน โดยการรวมตัวของคนในสังคม จะก่อให้เกิดโครงสร้างสังคมที่มีความสัมพันธ์กันในแนวนอน ซึ่งถ้าหากประสานกับโครงสร้างที่มีความสัมพันธ์ในแนวตั้งด้วยความสมานฉันท์แล้ว จะทำให้สังคมมีความเข้มแข็งเหมือนผืนผ้าที่มีทั้งเส้นใยแนวตั้งและแนวนอน ถักทอเป็นผืนผ้าที่มีความงามและแข็งแรง"

โดยมี "องค์ประกอบของความเป็นประชาสังคม" ดังนี้คือ มีลักษณะของความหลากหลายของกลุ่มคนที่มารวมตัวกัน มีลักษณะความเป็นชุมชน การมีจิตสำนึกสาธารณะ เกิดกิจกรรมและความต่อเนื่อง มีเครือข่ายความร่วมมือและการติดต่อสื่อสาร

2.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้ศึกษาได้รวบรวมผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเทศบาลและเกี่ยวข้องกับชุมชน ในการจัดการมูลฝอย รวมทั้งงานวิจัยอื่นๆในชุมชน ซึ่งอยู่ภายใต้แนวคิดความเข้มแข็งของชุมชน และแนวคิดประชาสังคม ที่ได้มีผู้ศึกษาและวิจัยไว้แล้ว ดังนี้

2.4.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการมูลฝอยของหน่วยงานเทศบาล

ชาติ อ่องหะ (2538) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง ปัญหาการจัดเก็บขยะมูลฝอยในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ โดยการใช้แบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องในการจัดการขยะพบว่า ปัญหาการจัดเก็บขยะมูลฝอยในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ มีการจัดเก็บขยะแล้วประมาณวันละ 2-3 เที่ยว ต่อจำนวนรถขยะ 1 คัน การเก็บขยะเที่ยวแรก เริ่มเวลา 04.00 น. และสิ้นสุดการทำงานเวลา 15.00 น. ในการจัดเก็บขยะ มีการแยกประเภทของขยะ เฉพาะส่วนที่นำไปขายเท่านั้น สำหรับขยะที่นำไปทิ้งจะรวมกันทั้งหมด ซึ่งมีวิธีการกำจัดขยะ โดยใช้การขุด กลบฝัง ส่วนสิ่งอำนวยความสะดวกที่ใช้ในการจัดเก็บ ประกอบด้วย เหมขนาดกลาง และขนาดใหญ่ ถึง ไม่กี่วาดคราดไม้ คราดเหล็ก 6 ซี่ พั่วค้ำเหล็ก บั้งกีทราย ดุมมือ และรองเท้ายาง รวมทั้งอุปกรณ์ประจํารถที่ใช้ในการจัดเก็บขยะ ซึ่งเทศบาลมีจำนวนเพียงพอ และสภาพรถก็อยู่ในสภาพที่ดี ปัญหาสำคัญที่พบคือประชาชนยังไม่ให้ความร่วมมือเต็มที่ในการแยกขยะ และมักรวมขยะทุกประเภททิ้งลงใน

คุณค่า และสิ่งที่เป็นปัญหาที่สำคัญที่สุดคือ ไม่มีที่ทิ้งขยะอย่างถาวร ซึ่งในปัจจุบันต้องนำไปทิ้งในเขตสุขาภิบาลอำเภอที่อยู่ใกล้เคียง ซึ่งมักจะถูกชาวบ้านที่มีบ้านเรือนอยู่ใกล้เคียงต่อต้านอยู่โดยตลอด

จุมพล อภิติมัย (2538) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง การจัดการปัญหาขยะของเทศบาลนครเชียงใหม่ โดยการใช้แบบสอบถามถามเจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบพบว่า ในภาพรวมเจ้าหน้าที่มีทัศนคติเห็นด้วยเกี่ยวกับกระบวนการบริหารในการจัดการปัญหาขยะของเทศบาลนครเชียงใหม่ เกี่ยวกับการจัดการงบประมาณ และตำแหน่ง มีอิทธิพลต่อทัศนคติเกี่ยวกับกระบวนการบริหาร

วิทยา ตติยามร (2541) ได้ทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับต้นทุนในการจัดเก็บขยะของเทศบาลนครเชียงใหม่ โดยการใช้ข้อมูลทุติยภูมิ ผลการศึกษาพบว่า ประชากร 1 คน ผลิตขยะโดยเฉลี่ยปีละ 1.54 ตูบาศก์เมตร ครั้วเรือน 1 หลัง ผลิตขยะโดยเฉลี่ยปีละ 4.12 ตูบาศก์เมตร และต้นทุนการจัดเก็บขยะโดยเฉลี่ยของเทศบาลนครเชียงใหม่ มูลค่าตูบาศก์เมตรละ 161.18 บาทต่อปี

สุภาพ ไชยวงศ์ (2541) ได้ทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการยอมรับแนวทางการลดปริมาณมูลฝอย โดยวิธีการคัดแยกมูลฝอย ในเขตเทศบาลเมืองลำปาง ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ ยอมรับการคัดแยกมูลฝอย โดยเห็นควรให้เทศบาลเมืองลำปางจัดตั้งรองรับการคัดแยกมูลฝอยไว้ 3 ประเภท คือถังสีเหลืองใส่กระดาษ-พลาสติก, ถังสีฟ้าใส่โลหะ-แก้ว และถังสีเขียวใส่มูลฝอยทั่วไป โดยให้องค์กรต่างๆ เช่น โรงเรียน สถานข้าราชการ ห้างสรรพสินค้า ฯลฯ เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมนี้ และควรมีผลตอบแทนกลับคืนในรูปของวัสดุแปรรูปให้ทุกครัวเรือน เช่น ถังคัดแยกมูลฝอย เป็นต้น

วิเชิร วัฒนกุล (2542) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับการจัดการมูลฝอยเทศบาลแบบยั่งยืน กรณีศึกษาการจัดการมูลฝอยเทศบาลนครอุตรธานี ผลการศึกษาพบว่า สักยภาพด้านการจัดบริหารให้เอื้อต่อการจัดการมูลฝอย การให้ความสำคัญในนโยบาย การออกเทศบัญญัติ การสนับสนุนการจัดมูลฝอย ฯลฯ และศักยภาพการจัดการด้านปัจจัยป้อน ได้แก่ การจัดสรรงบประมาณ การจัดทำถังคน เครื่องมือ วัสดุ ฯลฯ อยู่ในระดับที่ดี ส่วนการจัดการด้านกระบวนการดำเนินงาน ได้แก่ การกำกับดูแลการปฏิบัติงานของบุคลากรทุกฝ่าย อยู่ในระดับที่น่าพึงพอใจมาก เกณฑ์ที่ยังไม่น่าพอใจคือในส่วนของความก้าวหน้าหรือผลการดำเนินงานที่ก่อให้เกิดมูลฝอยตกค้าง และผลกระทบของน้ำชะมูลฝอยจากบริเวณที่กำจัดมูลฝอยการจัดการด้านผลผลิต ได้แก่ ผลของการแยกเก็บขน และกำจัดมูลฝอยอยู่ในเกณฑ์ที่ต้องปรับปรุง มีจุดอ่อนของเทศบาลอยู่ 2 ส่วน คือ 1)ระบบบริหาร พบว่าการ

จัดเก็บค่าธรรมเนียมเก็บมูลฝอยได้น้อย ซึ่งเกิดจากขาดความร่วมมืออย่างจริงจังจากทุกฝ่ายและการขาดจิตสำนึกด้านสาธารณสุขชุมชน เทศบาลยังไม่สามารถสร้างจิตสำนึกให้ประชาชนเกิดความตระหนักในการคัดแยกมูลฝอยได้ 2) ด้านการจัดการได้แก่การประชาสัมพันธ์ให้ความรู้ยังไม่เพียงพอ การจัดสรรงบประมาณของเทศบาลไม่มีประสิทธิภาพ ขาดเครื่องมือ และคนที่มีความรู้ในการกำจัดมูลฝอยให้ถูกสุขลักษณะ รวมทั้งการขาดการวางแผนในการแก้ไขปัญหาอย่างจริงจัง

2.4.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการมูลฝอยของชุมชน

วิจัย ทัศนบุรีจิ (2541) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การจัดการมูลฝอยแบบมีส่วนร่วมของครัวเรือน: กรณีศึกษาชุมชนบ้านห้วย เทศบาลเมืองลำพูน โดยการใช้แบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์ตามหัวหน้าครัวเรือนและผู้นำชุมชน ในชุมชนบ้านห้วย ผลการศึกษาพบว่า

1) ประชาชนส่วนใหญ่ในชุมชนมีวิธีการจัดการขยะมูลฝอยของครัวเรือนตามประเภทของขยะมูลฝอยที่แตกต่างกัน สามารถใช้วิธีการจัดการได้ดี และเหมาะสมกับสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนไม่ทำให้เกิดปัญหาขยะภายในชุมชน และเทศบาลสามารถเก็บขยะได้สะดวกเรียบร้อย

2) ประชาชนส่วนใหญ่ในชุมชนเคยมีส่วนร่วมในการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชน โดยได้รับการส่งเสริมสนับสนุนจากผู้นำชุมชนในการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง และประชาชนส่วนใหญ่ในชุมชนยังมีความตระหนักต่อปัญหาขยะของชุมชน จึงทำให้เกิดการมีส่วนร่วมระหว่างประชาชนในชุมชนกับผู้นำชุมชนในการจัดการขยะมูลฝอยและกิจกรรมอื่นๆ

3) ประชาชนส่วนใหญ่ในชุมชนมีทัศนคติความคิดเห็นที่ดีต่อผู้นำ และเห็นว่าผู้นำมีบทบาทสำคัญในการจัดการขยะมูลฝอยภายในชุมชน ผู้นำได้รับการยอมรับจากประชาชนในชุมชนเป็นส่วนใหญ่ผู้นำได้ให้ประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชนในทุกขั้นตอน จึงทำให้เกิดความสามัคคี และร่วมมือกันในการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชนด้วยดี

ตุมาลี โพธิ์พัยค์ (2541) ได้ทำการศึกษาเรื่อง โครงการซาถึงสะอาดเมือง ในชุมชนเทพารักษ์ตอนปลาย และชุมชนทางรถไฟ ในจังหวัดขอนแก่น ที่ได้เกิดธุรกิจระดับชุมชนขึ้น ซึ่งเป็นแห่งแรกที่มีการจัดตั้งกิจกรรมที่กลายเป็นธุรกิจทำงานจากการคัดแยกมูลฝอย และสามารถสร้างประโยชน์ต่อส่วนรวมด้วย พบว่า

1) สาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดเป็นโครงการฯ คือการถูกกวดราคาการขายขยะจากพ่อค้าคนกลาง ที่ชอบเอาเปรียบชาวชุมชนให้ต้องยอมรับการซื้อขายในราคาตามที่พ่อค้าคนกลาง

กำหนด จึงต้องจัดทำโครงการขึ้นมาโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ ต้องการยกระดับฐานะความเป็นอยู่ของ ชาวชุมชน ให้มีสวัสดิภาพในการดำรงชีวิตที่ดีขึ้น ทัศนคติเทศบาลที่จะต้องมาทำความเข้าใจเมือง เป็นประจำทุกวัน เพราะมีปริมาณขยะมากถึง 250 ตันต่อวัน จากสถานประกอบการและประชาชน ทั่วไป นอกจากนั้นเพื่อเป็นการฝึกให้ชาวชุมชนได้รู้จักและเรียนรู้การทำธุรกิจซึ่งชาวชุมชนไม่เคย สัมผัสมาก่อน และประการสุดท้ายเพื่อต้องการให้ชาวชุมชน มีความรักใคร่สามัคคี เป็นการรวมตัวที่ สร้างสรรค์ เพราะ โดยทั่วไปคนเก็บขยะมักจะถูกมองในแง่ลบอยู่เสมอ บ้างก็หาว่าเป็นขโมยชอบลัก เลิกขโมยน้อย เมื่อได้มีการจัดให้เป็นระบบแล้ว ภาพลักษณ์เหล่านี้จะหายไป ถือเป็นการสร้างภาพ ที่ดีและให้สังคมมองเห็นความสำคัญของการกำจัดมูลฝอยโดยชุมชนเอง

2) การเริ่มต้นของโครงการฯ ชุมชนได้เริ่มต้นโครงการกันเองโดยได้รับ แรงบันดาลใจจากการที่มกุฎราชกุมารจากประเทศเดนมาร์ก ที่ได้เสด็จมาเยี่ยมชุมชน และพระองค์ ได้พระราชทานเงินทุนจากกองทุนแคนเซท (DENCED) จำนวน 415,342 บาท เพื่อนำมาใช้เป็น กองทุนในการเริ่มต้นทำโครงการและถือเป็นกองทุนสำคัญในการทำโครงการ หลังจากนั้นผู้นำชุมชน ได้ขอความร่วมมือจากประชาชนในชุมชนที่มีอาชีพเก็บขยะขาย ให้หันมาขายขยะให้กิจการชาตัง ซึ่งถือเป็นกิจการของชาวชุมชนและเพื่อชุมชนเอง

3) วิธีการดำเนินงานของโครงการฯชุมชนได้กำหนดไว้คือหากผู้ขายคนใด ที่เป็นสมาชิกในโครงการฯ มีปัญหาในเรื่องใดก็สามารถปรึกษาและขอความช่วยเหลือได้ ไม่ว่าจะ เป็นในเรื่องทุนในการออกไปหาซื้อขยะ ทางโครงการฯก็จะมีการจัดเงินทุนในการจัดหาขยะให้แก่ สมาชิกผู้ที่ต้องการ โดยไม่มีการคิดดอกเบี้ยแต่อย่างใด โดยเงินเหล่านี้ได้มาจากกองทุนออมทรัพย์ จากชุมชนอื่น ถือเป็นการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ระหว่างชุมชนเอง เรียกว่าเป็นการระดมทุนกู้ยืม แบบไม่มีดอกเบี้ยมาก่อน ในเรื่องของการคืนเงินจากผู้ยืม ก็มีวิธีคืนแบบง่ายค้ายที่สุด แบบที่น้องช่วย เหลือกัน คือถ้าผู้ยืมวันไหนขายได้มาก ก็คืนมาก วันไหนขายได้น้อยก็คืนน้อย และถือโอกาสไม่ให้ ชาวชุมชนนำขยะไปขายที่อื่น ไปในตัวด้วย

4) ข้อดีของโครงการคือ ทำให้สิ่งแวดล้อมดีขึ้น บ้านเมืองสะอาดขึ้น สมาชิกโครงการ จะได้รับการดูแลทางด้านสุขภาพจากโรงพยาบาลศูนย์ จังหวัดขอนแก่นตลอดเวลา นอกจากนั้นโครงการนี้ ยังมีส่วนช่วยเหลือในทางอ้อม เพื่อปลูกฝังจิตสำนึกให้แก่คนทั่วไป ให้รู้จัก การนำของเหลือใช้มาทำการรีไซเคิล กลับมาใช้ใหม่ และเงินที่ได้จากการขายขยะ ยังได้นำไปใช้จ่าย เล็กๆน้อยๆ ในการชำระค่าไฟฟ้า ค่าน้ำประปา และอื่นๆ ได้ ซึ่งถือเป็นการประหยัดเงินได้ระดับหนึ่ง

มลวิภา ศิริโหราชัย (2542) ได้ทำการศึกษาเรื่อง กระบวนการรวมพลังของชุมชนท้องถิ่นเพื่อคัดค้านการกำจัดมูลฝอยแบบฝังกลบในชุมชน : กรณีศึกษา บ้านเกษตรใหม่ อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ ผลการศึกษาพบว่า

- 1) ประชาสังคมเป็นพื้นฐานของชุมชนบ้านเกษตรใหม่ ซึ่งมีวิถีชีวิตที่พึ่งพาอาศัย มีความรักเอื้ออาทร และผ่านความยากลำบากด้วยกันจากการต่อสู้ช่วงชิงที่ทำกินในอดีตที่ผ่านมา เป็นองค์ประกอบสำคัญที่ส่งผลให้การรวมพลังเคลื่อนไหวคัดค้านการสร้างหลุมกำจัดมูลฝอยทำให้มีศักยภาพที่สามารถสร้างอำนาจต่อรอง เพื่อปกป้องทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของชุมชน
- 2) สาเหตุการทำให้ชุมชนรวมพลังเคลื่อนไหว คือ มีการนำมูลฝอยมาทิ้งในบ่อดินโดยไม่แจ้งชุมชน การไม่ปฏิบัติตามสัญญาเงื่อนไขข้อตกลงในการดำเนินการฝังกลบมูลฝอย ซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบต่อ สิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะปัญหาผลกระทบ ด้านกลิ่นเหม็นของมูลฝอย ที่มีผลต่อสุขภาพอนามัยของประชาชน ซึ่งเทศบาลนครเชียงใหม่ ไม่ได้จัดการแก้ไขปัญหาที่ต้นเหตุทำให้กลิ่นเหม็นของมูลฝอยยังคงเกิดขึ้นอยู่เสมอ และการนำมูลฝอยมาทิ้งหลังจากปิดบ่ออย่างฉาบเป็นการกระตุ้นให้เกิดการเคลื่อนไหวรวมพลังของชุมชนอย่างรวดเร็ว องค์ประกอบของการเคลื่อนไหวทางสังคมของชุมชนบ้านเกษตรใหม่ ได้แก่ การกระทำร่วมกัน มีการประสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีความเชื่อมั่นในความเข้มแข็ง มีความพร้อมเพรียงในการจัดการ มีอุดมการณ์ที่ชัดเจน คือการไม่ยินยอมให้มีการดำเนินการกำจัดมูลฝอยแบบฝังกลบในชุมชนอีก
- 3) เงื่อนไขที่ส่งเสริมให้เกิดการรวมพลังเคลื่อนไหวของชุมชน คือ ประโยชน์ที่ชุมชนจะได้รับจากการเคลื่อนไหวและการตอบโต้ในการแก้ไขปัญหาผลกระทบทุกครั้งของเทศบาลนครเชียงใหม่ ที่ทำให้ประชาชนเห็นว่าไม่มีความหวังใจประชาชนอย่างจริงจัง กับเงื่อนไขความเชื่อมั่นในพลังของชุมชนที่สามารถแก้ไขปัญหาคือ
- 4) แนวทางลดผลกระทบสิ่งแวดล้อมที่นำเสนอโดยชุมชนได้แก่ การให้เทศบาลนครเชียงใหม่รับผิดชอบมากขึ้นในการเฝ้าระวังสภาพแวดล้อมและแก้ไขปรับปรุงหากเกิดผลกระทบทั้งในด้านปฏิบัติและงบประมาณค่าใช้จ่าย โดยมีหน่วยงานของรัฐในท้องถิ่นคือ ที่ว่าการอำเภอสันทราย และมหาวิทยาลัยแม่โจ้ร่วมเป็นผู้ดำเนินการควบคุมดูแลร่วมกับชุมชนบ้านเกษตรใหม่

Graduate School of International Development, Nagoya University and Faculty of Economics, Chulalongkorn University (1999) ได้ทำการศึกษาเรื่องการจัดการขยะในเขตเทศบาลนครลำปาง โดยทำการศึกษาเฉพาะ 4 ชุมชนที่อยู่ในเขตเทศบาลนครลำปาง พบว่าสาเหตุที่ทำให้ขยะในเขตเทศบาลนครลำปาง มีปริมาณมากเกิน ไปนั้น เนื่องมาจากสาเหตุหลายประการคือ

1) ชุมชนและครัวเรือนส่วนใหญ่ไม่แบ่งแยกขยะ ทั้งนี้เนื่องมาจากทางเทศบาลให้คำแนะนำและรณรงค์น้อยมาก ทำให้ชุมชนและครัวเรือนไม่ทราบประโยชน์ของการแยกขยะ จากการสำรวจพบว่า ชุมชนและครัวเรือนส่วนใหญ่ นั้น มักจะรู้สึกว่าการแยกขยะทำได้ค่อนข้างลำบาก และไม่มีประโยชน์นัก อีกทั้งหลายๆครัวเรือนยังรู้สึกว่า การแยกขยะ ไม่ได้เป็นความรับผิดชอบของพวกเขาเพราะพวกเขาจ่ายภาษีและค่าธรรมเนียมในการเก็บขยะให้กับทางเทศบาลไปแล้ว ดังนั้นการแยกขยะจึงควรเป็นความรับผิดชอบของเทศบาล

2) ปริมาณขยะต่อหัวมีปริมาณมากเกินไป โดยมีปริมาณถึง 0.937 กิโลกรัมต่อวันปริมาณขยะเกือบทั้งหมดมาจากตลาด และ จากครัวเรือน สถิติการศึกษาของเทศบาลนครลำปาง ในปี 2536 พบว่า 48.8% ของขยะทั้งหมดมาจากตลาดและเป็นขยะเปียก และ 50.4% ของขยะจากครัวเรือนก็เป็นขยะเปียกอีกเช่นกัน ขยะเปียกนี้จะถูกทิ้งลงไปในพื้นที่กำจัดขยะของเทศบาลทั้งหมด

3) มีวัสดุที่สามารถรีไซเคิลได้ถูกนำมาทิ้งลงในพื้นที่กำจัดขยะเป็นจำนวนมาก ทั้งๆที่มีขยะหลายชนิดที่สามารถนำไปรีไซเคิลได้ หรือนำกลับมาใช้ใหม่ได้ อาทิ พลาสติก กระดาษ ขวดแก้ว และ โลหะเป็นต้น

2.4.3 งานวิจัยอื่นๆในชุมชน ภายใต้แนวคิดประชาสังคม

โรเบิร์ต พัทแนม (อ้างในนภภรณ์ หะวานนท์, 2542:26-31) ได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงในชุมชนของสังคมอิตาลี โดยใช้เวลาประมาณ 2 ทศวรรษ คือตั้งแต่ปี ค.ศ.1970 ถึง 1989 แล้วสรุปว่า ชุมชนที่เป็นแบบประชาสังคม (Civic community) คือ ชุมชนที่มีการจัดระเบียบที่เอื้อให้คนมีความสุข และความพึงพอใจในชีวิต เป็นชุมชนที่สมาชิกได้ร่วมกันสร้างบรรทัดฐาน และแบบแผนของการพึ่งพาอาศัยกันอย่างเท่าเทียม โดยการพึ่งพาจะอยู่บนพื้นฐานของความไว้วางใจต่อกัน (Social trust) ซึ่งถือว่าเป็น ทุนทางสังคม (Social capital) ที่จะช่วยให้สังคมสามารถพัฒนาการจัดการต่างๆ เพื่อเอาชนะปัญหาที่ชุมชนต้องเผชิญ โดยเมื่อชุมชนมีปัญหาเกิดขึ้น ชุมชนจะพยายามรวมกลุ่มเพื่อระดมทรัพยากรที่แต่ละฝ่ายมาใช้ร่วมกัน เพื่อแก้ปัญหของแต่ละคน ซึ่งคนในชุมชนประชาสังคมรู้สึกว่าตนเองมีพลัง ที่จะเข้าไปร่วมกำหนดทางเลือกสาธารณะ หรือชะตากรรมของสังคมส่วนรวม คนจะมาสัมพันธ์กันด้วยความสนใจร่วมกันในประเด็นสาธารณะ มิใช่ด้วยเรื่องส่วนตัว หรือด้วยความจำเป็นในลักษณะของความสัมพันธ์ของระบบอุปถัมภ์ คนในชุมชนไว้วางใจผู้อื่น และปฏิบัติตามกติกา บุคคลทั่วไปกับผู้นำมีความสัมพันธ์แบบเสมอภาค ความสัมพันธ์เป็นแบบแนวราบ

ไม่ใช่แบบลำดับชั้น ชุมชนให้คุณค่ากับความสมานฉันท์ การทำงานเพื่อส่วนรวม มีความร่วมมือ (Cooperation) และมีความซื่อสัตย์

นอกจากนั้น ความสัมพันธ์ในชุมชนแบบประชาสังคม เป็นลักษณะของคนที่จะเข้ามาติดต่อกัน เพราะมีความสนใจในเรื่องหนึ่งเรื่องใดที่คล้ายกัน โดยมีใจเป็นความสนใจในประเด็นปัญหาส่วนตัว หรือมีที่มาจากความชอบพอเป็นการส่วนตัวของผู้ที่มาติดต่อกัน ประเด็นที่ดึงดูดให้เข้ามาสัมพันธ์กันจึงมีแนวโน้มจะเป็นประเด็นสาธารณะ หรือประเด็นปัญหาที่คนมีอยู่ร่วมกัน อันเป็นลักษณะของความสัมพันธ์แบบวิสาหะ มีการสร้างเครือข่าย ให้นุคนมาสัมพันธ์กันในเรื่องเกี่ยวกับชุมชน ความสัมพันธ์แบบวิสาหะ มีผลทำให้ผู้ที่เข้ามาติดต่อกัน ได้สร้างนิสัยของความร่วมมือกัน สามารถผนึกกำลังกันทำกิจกรรมต่างๆ ได้ ก่อให้เกิดจิตสำนึกสาธารณะในหมู่สมาชิก ทั้งนี้เพราะความสัมพันธ์ในลักษณะนี้ อยู่บนพื้นฐานของการพึ่งพาอาศัยกัน อย่างเท่าเทียม ทำให้คนสามารถพัฒนาทักษะที่จะร่วมมือกับผู้อื่น สร้างความรับผิดชอบร่วมกันในเรื่องต่างๆ ที่ต้องทำร่วมกันเป็นหมู่คณะ ทำให้เกิดความไว้วางใจซึ่งกันและกัน เครือข่ายสัมพันธ์เพื่อประโยชน์สาธารณะมักจะจะเป็นความสัมพันธ์ในแวดวงที่กว้างในระดับชุมชน โดยเฉพาะเมื่อมีเครือข่ายที่ครอบคลุมกลุ่มต่างๆ ของสังคมหลายกลุ่มอย่างกว้างขวาง มากกว่าจะจำกัดอยู่ในแวดวงที่จำกัด เพราะเครือข่ายที่กว้างจะช่วยกระตุ้นให้มีการร่วมมือกันมากขึ้นด้วย ส่วนเครือข่ายแนวดิ่ง ที่เป็นการเชื่อมโยงบุคคลเข้ามาแบบมีลำดับชั้น และเป็นการพึ่งพิง ไม่ใช่พึ่งพาแบบเท่าเทียมกัน เครือข่ายแนวดิ่งนี้ ไม่ว่าจะหนาแน่นสักเพียงใดหรือมีความสำคัญต่อสมาชิกเพียงใด ก็ไม่สามารถจะสร้างความยั่งยืนในเรื่องความไว้วางใจทางสังคม และความร่วมมือกัน ข้อมูลที่ไหลเวียนในแนวดิ่งมักจะเชื่อถือได้น้อยกว่าข้อมูลที่ไหลเวียนในแนวนอน เพราะผู้ที่เป็นฝ่ายเสียเปรียบอาจใช้ข้อมูลข่าวสารเพื่อป้องกันการถูกเอาเปรียบได้

บุบผา วัฒนาพันธ์ และสิริวิทย์ สิวารมย์ (2543) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง "ลักษณะภาพประชาสังคมภาคสตรีในการแก้ไขปัญหาเอดส์" โดยจำแนกกลุ่มผู้หญิงที่ทำงานด้านเอดส์ในภาคเหนือออกเป็น 3 กลุ่มคือ 1.กลุ่มผู้ติดเชื้อเอชไอวี/เอดส์ 2. กลุ่มผู้นำสตรีชาวบ้านที่มีความสนใจและผนวกงานเอดส์ไว้ในกลุ่ม 3. สตรีที่เป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ซึ่งอยู่ในสถานะและบทบาท ที่จะวางแผนพัฒนาท้องถิ่นและจัดสรรทรัพยากร ไปจนถึงผลักดันให้เกิดการปฏิบัติงานเอดส์ในชุมชนได้ สรุปผลได้ว่า การก่อตัวของประชาสังคมระดับชาวบ้านในเรื่องเอดส์ แบ่งได้เป็น 3 ลักษณะ คือ ลักษณะแรกเป็นประชาสังคมที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ มีทั้งแบบแจ้งกร้าว และแบบสันติวิธี ลักษณะที่สอง ประชาสังคมถูกสร้างขึ้นด้วยกระบวนการพัฒนา ลักษณะที่สาม เกิดจากการพัฒนาจิตสำนึกความรับผิดชอบต่อสังคม ส่วนของกิจกรรมและการดำเนินการร่วมสร้างความเป็น

ประชาสังคมของกลุ่มผู้หญิงทั้ง 3 ประเภทนั้น สามารถมองเห็นรูปธรรมที่สามารถอธิบายความหมายของประชาสังคมได้ชัดเจน มีรูปแบบที่หลากหลาย อาจจะไม่ใช่ประชาสังคมตามกรอบแนวคิดที่เสนอกันมา แต่ก็ยังเป็นกลุ่มที่มีคุณค่าต่อพื้นที่เล็กๆ นั้นมาก โดยมีการร่วมมือกันระหว่างผู้นำทางวัฒนธรรม ที่ไม่ใช่เรื่องสังคมสงเคราะห์ แต่รวมกันในฐานะที่ผู้หญิงคิดเชื่อ ไม่ต้องการเป็นภาระแก่สังคม ได้พยายามช่วยตัวเองและจัดโครงสร้างของกลุ่มให้ทุกคน ได้มีส่วนร่วมรับผลประโยชน์ และเข้าถึงทรัพยากรอย่างเสมอภาค การทำกลุ่มจึงเป็นรูปแบบของประชาสังคมในพื้นที่เล็กๆ ที่กลุ่มผู้ร่วมล้วนเข้าใจการถูกเบียดและขับออกจากสังคม การศึกษาครั้งนี้ พบว่า เคล็ดลับที่ทำให้กลุ่มอยู่ยืนยงนั้น เนื่องจากกลุ่มต่างๆ มีการเรียนรู้และสื่อสารในระดับที่ต่างกัน บางองค์กรไม่สามารถอยู่ได้ยาวนานเพราะไม่มีการสื่อสาร 2 ทาง ผู้นำกลุ่มร้อยละ 100 สำหรับกลุ่มตัวอย่างที่เลือกเป็นกลุ่มศึกษาครั้งนี้ มีการจัดระบบการศึกษาเฉพาะ มีการหมุนเวียนกันไปเรียนรู้แลกเปลี่ยนกับองค์กรอื่นๆ ภายนอก มีการสร้างเครือข่ายข้ามกัน ความสัมพันธ์ในองค์กรเป็นไปอย่างเท่าเทียมกัน

ชยันต์ วรรณระภูติ และคณะ (2543: 4-5) ได้ทำการศึกษาเรื่องศักยภาพและขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในการแก้ไขปัญหาอคติของกลุ่มผู้คิดเชื่อในจังหวัดภาคเหนือ พบว่าการเคลื่อนไหวทางสังคมที่เกิดขึ้น อาจมองว่าเป็นส่วนหนึ่งของการก่อตัวของ "ประชาสังคม" (Civil Society) ในด้านสาธารณสุข ที่ภาคประชาชนมีจิตสำนึก ก่อตัวเป็นชุมชน หรือกลุ่มที่เข้มแข็ง และมีบทบาทในการแก้ไขปัญหาของตนเอง โดยไม่ต้องรอคอย และพึ่งพาภาครัฐเพียงฝ่ายเดียว แต่เป็นการแสวงหาภาคีความร่วมมือกันจากฝ่ายต่างๆ ที่อยู่นอกภาครัฐในการแก้ไขปัญหาของส่วนรวม ซึ่งปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น เป็นตัวอย่างที่ไม่ปรากฏบ่อยนัก ควรแก่การติดตามศึกษาอย่างยิ่ง เพื่อทราบเงื่อนไขปัจจัยที่ก่อให้เกิดการก่อตัวการเคลื่อนไหวและศักยภาพที่มีอยู่ แนวความคิด "ประชาสังคม" ยังเบิดมุมมองและนำไปสู่การวิเคราะห์แยกแยะบทบาทของภาคประชาชนทุกส่วนในการร่วมมือกันแก้ไขปัญหาอคติ ตั้งแต่ภาครัฐกิจเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรประชาชน กลุ่มผู้คิดเชื่อ พระสงฆ์ หมอพื้นบ้าน นักวิชาการ ข้าราชการ ทำให้เห็นการก่อเกิดสำนึกร่วมกันของภาคประชาชนความร่วมมือ และความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรฝ่ายรัฐและองค์กรเอกชน ในการแก้ปัญหาและสนับสนุน กลุ่มผู้คิดเชื่อ ทำหน้าที่เป็นกลุ่มที่หนุนช่วยซึ่งกันและกัน ทำให้เข้าใจถึงความเคลื่อนไหวของกลุ่มต่างๆ อย่างมีพลวัต ที่ก่อรูปเป็น "ชุมชน" ที่มีความเข้มแข็งในการป้องกันอคติ และดูแลผู้คิดเชื่อ รวมทั้งผลักดันเรียกร้องเพื่อให้รัฐปรับเปลี่ยนนโยบาย และวิธีการ ที่สอดคล้องกับปัญหาของผู้คิดเชื่อมากยิ่งขึ้น ซึ่ง โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ (อ้างใน ชยันต์ วรรณระภูติ และคณะ, 2539:2) ได้ชี้ให้เห็นว่า แนวความคิดนี้ ช่วยให้เข้าใจความสลับซับซ้อนของความสัมพันธ์กลุ่มและองค์กรประเภทต่างๆ ที่ถูกขึ้น จัดว่าอยู่ในส่วนของ "ภาคประชาชน" และเข้าใจการดำเนินงานของกลุ่ม

เหล่านี้ แนวคิด "ประชาสังคม" ช่วยให้เข้าใจองค์ประกอบย่อยต่างๆของประชาสังคม อันได้แก่ ก) จิตสำนึกประชาสังคม ข) โครงสร้างองค์กรประชาสังคม และ ค) เครือข่ายประชาสังคม ที่มีความสัมพันธ์และเป็นเหตุปัจจัยซึ่งกันและกัน แต่แนวความคิดนี้ เมื่อนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์การเคลื่อนไหวของกลุ่มผู้คิดเชื่อในภาคเหนือ ปรากฏว่า ยังมีข้อจำกัด ไม่สามารถอธิบายได้ว่า จิตสำนึกในการที่มองปัญหาเอดส์ ในฐานะ "ประเด็นสาธารณะ" เกิดขึ้นได้อย่างไร การก่อตัวของการเคลื่อนไหวทางสังคมของผู้คิดเชื่อ ที่เป็นเจ้าของปัญหาเกิดขึ้นได้อย่างไร และมีความหมายอย่างไรในสายตาของรัฐ ของชุมชนและของผู้คิดเชื่อ ปฏิบัติการของผู้คิดเชื่ออย่างไรบ้าง ที่นำไปสู่การเคลื่อนไหวในการแก้ไขปัญหาเอดส์

ชูชัย ศุภวงศ์ และชวดี ภาคการณ์ไกล (ใน สุวิทย์ วิบุลผลประเสริฐ บรรณาธิการ, 2540: 232:235) ได้ยกตัวอย่างประชาสังคมด้านสิ่งแวดล้อมในสังคม กรณีการอนุรักษ์ป่าชายเลน ภูเขาทะเล ปลาพะยูน ที่จังหวัดตรัง ซึ่งเป็นการทำงานพัฒนาในระยะแรกของสมาคมหยาดฝน ที่ได้เริ่มดำเนินโครงการส่งเสริมการพัฒนาชนบทอำเภอเสียดา ซึ่งมีพื้นที่ทำงานใน 7 หมู่บ้านชาวประมง คือ บ้านแหลมมะขาม บ้านทุ่ง บ้านแหลมไทร บ้านบางค่างควา ตำบลเขาไม้แก้ว บ้านปากคลอง บ้านหัวหิน และบ้านโตะบัน ตำบลบ่อหิน พบว่า

1) การกระตุ้นชุมชน ให้มีการประชุมปรึกษาหารือกันบ่อยๆ เพื่อเข้าใจสภาพปัญหาต่างๆ และหาแนวทางแก้ไขร่วมกัน มีการพูดคุย และปรึกษาหารือกับผู้นำชาวบ้าน มีการสรุปกันว่า จะช่วยชาวบ้านที่ยากจน ให้มีโอกาสมีเครื่องมือเครื่องใช้ที่เหมาะสม ด้วยการหาทุนหมุนเวียนให้ชาวบ้านเพื่อจัดหาเครื่องมือที่เหมาะสม ด้วยการหาทุนหมุนเวียนให้ชาวบ้านเพื่อจัดหาเครื่องมือจับปลา ซื่อเรือ เครื่องยนต์เพื่อให้มีปัจจัยผลิต

2) มีการวิเคราะห์ปัญหาชุมชนของชาวบ้านที่เข้าร่วมโครงการ จึงเกิดเป็นโครงการส่งเสริมการเลี้ยงปลาในกระชังเพื่อเสริมรายได้ และการตั้งกลุ่มค้ำน้ำมันในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นความพยายามสนับสนุนให้ชาวบ้านมีปัจจัยการผลิต หันมาประกอบอาชีพอิสระมากขึ้น เพื่อเสริมรายได้ให้หลุดพ้นจากหนี้สิน และเพื่อต่อรองราคาน้ำมันและราคาสินค้าในหมู่บ้าน

3) ระหว่างการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ทำให้เกิด "ผู้นำ" ชุมชนตามธรรมชาติ ในแต่ละหมู่บ้าน และเกิดองค์กรชาวบ้านรวมทั้งมีการประสานงานเป็นเครือข่ายระหว่างชุมชน องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ หน่วยงานของรัฐ ซึ่งมีผลให้ปี พ.ศ. 2535 ป่าชายเลนบ้านทุ่งทอง ได้รับการยอมรับจากกรมป่าไม้ให้เป็น "ป่าชายเลนสาธิต" ของประเทศ และกรมป่าไม้ ได้ทำเอกสารป่าชายเลนชุมชนบ้านทุ่งทองเผยแพร่อย่างกว้างขวาง

4) ในช่วงปี พ.ศ. 2533-2535 องค์กรชาวบ้านในพื้นที่ ได้มุ่งเน้น ไปสู่งาน พิทักษ์ทรัพยากรธรรมชาติชายฝั่งทะเลเป็นสำคัญ โดยเฉพาะการอนุรักษ์ป่าชายเลน ภูเขาทะเล และ น่านน้ำจับปลา ในระหว่างการทำงานดังกล่าว ได้เกิดประเด็นในการทำงานอนุรักษ์ใหม่ๆ เพิ่มขึ้น เช่น โครงการอนุรักษ์เต่าทะเล โครงการอนุรักษ์พะยูน ซึ่งทั้งสองโครงการ ได้หนุนเสริมขบวนการ งานอนุรักษ์ที่ผ่านมาได้อย่างดียิ่ง

5) ประชาสังคมด้านสิ่งแวดล้อม กรณีการอนุรักษ์ป่าชายเลน ดังกล่าว ได้ ก่อให้เกิดผลกระทบต่างๆ มากมายเช่น

ก.ระบบนิเวศชายฝั่งสมบูรณ์ขึ้น ปริมาณสัตว์น้ำชายฝั่งเพิ่มขึ้น สัตว์ทะเลหายากเข้ามาพึ่งพาอาศัยในแนวภูเขาทะเลใกล้หมู่บ้าน เช่นเต่าทะเล และปลาพะยูน

ข.ชาวบ้านมีรายได้เพิ่มขึ้นและมีการกระจายรายได้อย่างทั่วถึง เพราะความอุดมสมบูรณ์ของท้องทะเลที่เพิ่มขึ้น ชาวบ้านจึงจับสัตว์น้ำได้มากขึ้นใช้ต้นทุนต่ำกว่าเดิม

ค.เป็นการสร้างจิตสำนึกและกระบวนการประชาธิปไตยในระดับ ชุมชน เกิดองค์กรชาวบ้าน ทำงานอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งทะเลอย่างเต็มตัว มีการขยายเป็นเครือข่าย ที่ทำงานร่วมกันมากขึ้น เกิดผู้นำตามธรรมชาติที่โดดเด่น และเสียสละทำงานอย่างจริงจังตลอดมา

ง.เป็นสื่อแห่งความร่วมมือและการเรียนรู้ระหว่างหน่วยงานต่างๆ ในกิจกรรมอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง ทั้งของรัฐและเอกชนกับชุมชนประมงชายฝั่ง ทำให้เกิดความ เข้าใจและไว้วางใจกันมากขึ้น และสามารถเป็นสื่อแห่งความร่วมมืออย่างต่อเนื่องในอนาคต

จ.เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบาย องค์กรชาวบ้านมีการประสาน กับภาครัฐ ทำให้เกิดนโยบายจากรัฐ โดยเฉพาะในระดับจังหวัดเพิ่มมากขึ้น จะเห็นได้จาก โครงการ พื้นฟูป่าชายเลน โครงการอนุรักษ์ภูเขาทะเล มีการจัดสรรงบประมาณสนับสนุนการทำงานของชาว บ้านมากขึ้น และมีแนวโน้มว่า กรมประมงจะประกาศห้ามใช้เครื่องมือจับปลาบางชนิดเพิ่มขึ้นใน เขตอนุรักษ์

อ่ำไพ อุดดาธรรม (2542) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ความเป็นประชาสังคมในการปฏิบัติ การทางสังคมของชุมชนชนบทภาคเหนือ ผลการศึกษาพบว่า การปฏิบัติการทางสังคมในด้านต่างๆ ของผู้คนในหมู่บ้านชนบท นอกจากจะเกิดจากกระบวนการเรียนรู้เพื่อชีวิตของชุมชนร่วมกัน ภายใต้ วัฒนธรรมของชุมชนที่มีกฎ จารีต ประเพณี ความเชื่อที่ก่อตัวขึ้นจากพื้นฐานทางธรรมชาติและ ศาสนาที่เป็นตัวควบคุมแล้ว ยังเป็นกระบวนการเรียนรู้เพื่อการอยู่รอดของชุมชนร่วมกันอีกด้วย กระบวนการพัฒนาของรัฐและระบบตลาดที่เข้ามาสู่ชุมชนด้วยกระแสของโลกาภิวัตน์ที่การเดินทาง ของข้อมูลข่าวสารที่หลากหลายรูปแบบ ได้บ่มเพาะให้ชุมชนเกิดการปฏิบัติการทางสังคม เพื่อต่อสู้ต่อรอง

กับระบบต่างๆที่มาจากภายนอกชุมชนอยู่ตลอดเวลา การปฏิบัติการทางสังคมเหล่านี้เป็นผลลัพธ์ของกระบวนการคิดและกระบวนการเรียนรู้ที่แฝงไว้ด้วยคุณค่าของวัฒนธรรมชุมชนที่มีทั้งการผลิตซ้ำอยู่ตลอดเวลาอย่างต่อเนื่อง

การแสดงออกถึงการมีลักษณะของการปฏิบัติการทางสังคมที่มีความเป็นประชาสังคมของชุมชนชนบทที่สำคัญคือ มีการรวมกลุ่มในการทำกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหาของชุมชนร่วมกันอย่างต่อเนื่อง ในลักษณะกลุ่มชาวบ้านที่เป็นการหาแนวทางร่วมกันและดำเนินการแก้ปัญหาด้วยกัน ด้วยพลังแห่งความเป็นพวกเดียวกัน อันมีรากเหง้าของการปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมชุมชน จนกลายเป็นการดำเนินกิจกรรมในลักษณะกลุ่มที่มีจิตสำนึกสาธารณะอย่างแท้จริง ด้วยผู้คนในชุมชนได้ตระหนักว่าการกระทำใดๆทางสังคมของตน ย่อมส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนของตนด้วยการปฏิบัติการทางสังคมจึงเป็นการแสดงออกซึ่งอำนาจในการจัดการของชุมชนอย่างมีศักดิ์ศรี ตลอดจนเป็นกระบวนการเรียนรู้เพื่อชีวิตของชุมชนในการกำหนดเป้าหมายแห่งการอยู่ร่วมกันของผู้คนในชุมชนได้อย่างสมดุลสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติและสังคมอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา

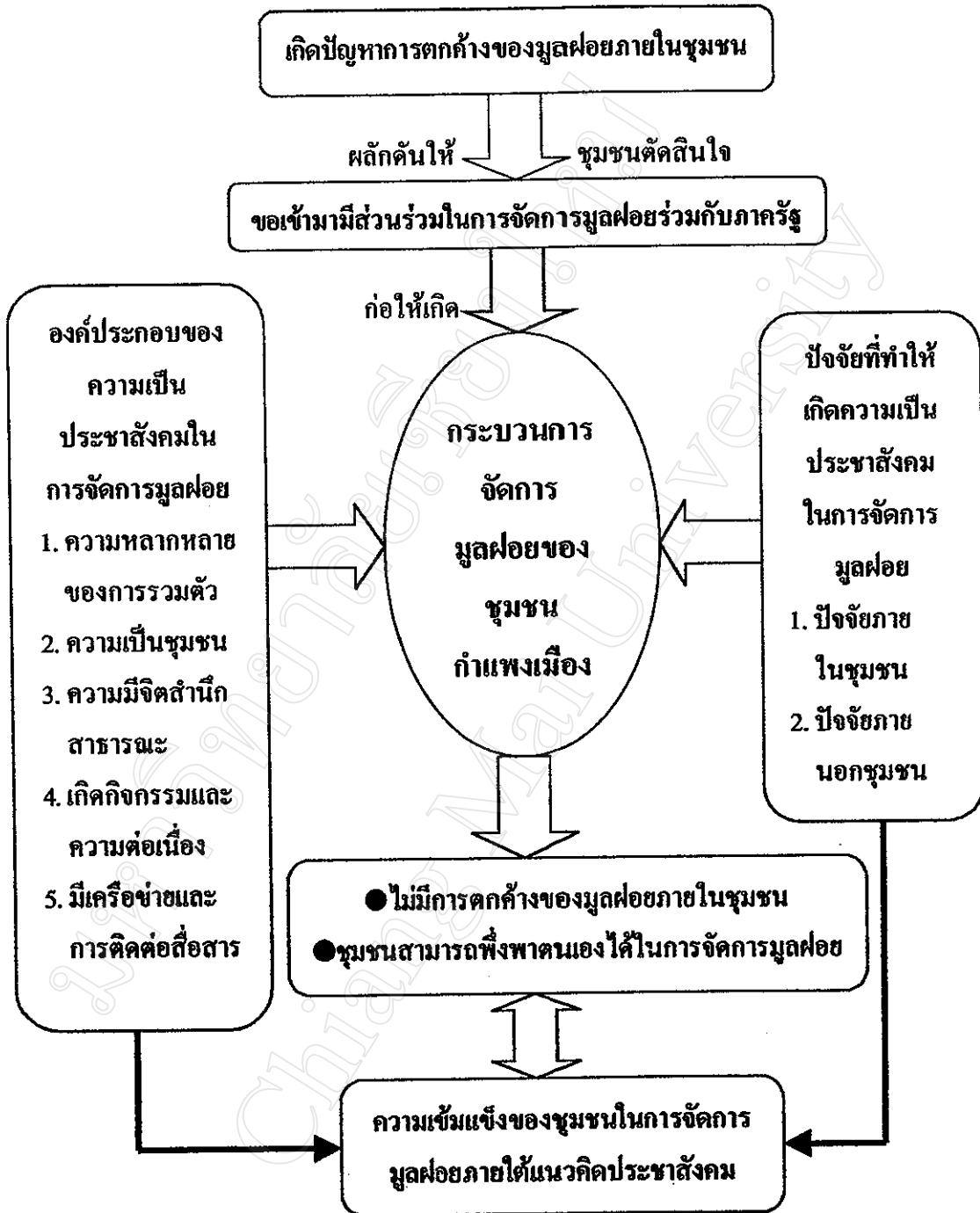
ในการนำแนวคิดการจัดการมูลฝอยของชุมชน แนวคิดความเข้มแข็งของชุมชน แนวคิดเกี่ยวกับประชาสังคม และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง มาใช้เป็นแนวทางในการศึกษาเรื่อง "ความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการมูลฝอย ภายใต้แนวคิดประชาสังคม : กรณีศึกษา ชุมชนก้านแพง เมือง เทศบาลนครลำปาง จังหวัดลำปาง" นั้นมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงองค์ประกอบของความเป็นประชาสังคม และปัจจัยที่ทำให้เกิดความเป็นประชาสังคมในการจัดการมูลฝอยของชุมชน ทั้งนี้โดยผู้ศึกษามีความสนใจ และต้องการที่จะศึกษาถึงความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการมูลฝอยว่าชุมชนมีแนวคิดและมีการจัดการมูลฝอยของชุมชนในลักษณะอย่างไร ในการจัดการมูลฝอยที่เกิดขึ้นมีองค์ประกอบใดเป็นองค์ประกอบของความเป็นประชาสังคม ตลอดจนมีปัจจัยภายในชุมชน และภายนอกชุมชนอะไรบ้างที่ทำให้เกิดความเป็นประชาสังคมในการจัดการมูลฝอย ซึ่งจากการทบทวนงานวิจัยต่างๆ ที่ผ่านมานั้น ไม่ปรากฏว่ามีงานวิจัยชิ้นใดที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการมูลฝอยภายใต้แนวคิดประชาสังคมไว้เลย จึงทำให้ผู้ศึกษามีความสนใจที่จะศึกษาในเรื่องดังกล่าว

2.5 กรอบแนวคิดในการศึกษา

เนื่องจากการศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาถึง ความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการมูลฝอยภายใต้แนวคิดประชาสังคม กรณีศึกษาชุมชนก้านแพงเมือง เทศบาลนครลำปาง จังหวัดลำปาง

โดยผู้ศึกษาพิจารณาว่า ชุมชนกำแพงเมืองเป็นชุมชนท้องถิ่นแห่งหนึ่งที่มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ บนความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม มีความเป็นชุมชน เมื่อเกิดปรากฏการณ์ปัญหาการตกค้างของมูลฝอยขึ้นภายในชุมชน ด้วยการมีจิตวิญญาณสาธารณะ ประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนจึงได้มารวมกลุ่มกัน มีการประชุมปรึกษาหารือกันและได้ตัดสินใจขอเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการมูลฝอยร่วมกับภาครัฐ ก่อให้เกิดกระบวนการจัดการมูลฝอยขึ้นในชุมชน การดำเนินการดังกล่าวสามารถแก้ไขปัญหาการตกค้างของมูลฝอยที่เกิดขึ้นภายในชุมชนได้ อีกทั้งชุมชนเองยังสามารถพึ่งพาตนเองได้ในการจัดการมูลฝอย ก่อให้เกิดเป็นความเข้มแข็งในการจัดการมูลฝอยของชุมชนภายใต้แนวคิดประชาสังคม โดยมีองค์ประกอบของความเป็นประชาสังคมเป็นพื้นฐานในการจัดการมูลฝอย รวมทั้งมีปัจจัยทั้งภายในและภายนอกชุมชนที่ทำให้เกิดความเป็นประชาสังคมร่วมอยู่ด้วย ซึ่งผู้ศึกษาได้สรุปกรอบแนวคิดของการศึกษาไว้ ดังแผนภูมิที่ 2.2

แผนภูมิที่ 2.2 แสดงกรอบแนวคิดในการศึกษา